

Loonverschillen en opleidingsniveaus bij employés

Zijn de bestaande verschillen tussen de lonen op de onderscheiden niveaus van opleiding in het algemeen te groot, te klein of acceptabel? Een antwoord op deze veelomstreden vraag vereist een waarde-oordeel. In dit artikel-tje zal echter slechts aandacht worden besteed aan een voorwaarde voor een gefundeerd oordeel terzake, nl. die van enige kennis van de feitelijke situatie.

Dit is mogelijk dankzij het C.B.S., dat in 1963 een enquête uitvoerde met als onderwerp het loonniveau in 1962 ¹⁾ van employés, werkzaam in de nijverheid en het bank- en verzekeringswezen. Na een publicatie over de uitkomsten voor de academisch gevormden ²⁾, werden onlangs ook resultaten bekend over de lonen van employés met een andere opleiding ³⁾. Enkele gegevens komen hier aan de orde.

Over de aard van het onderzoek vermelden wij dat als employés werden beschouwd het leidinggevend, administratief en technisch personeel, alsmede werknemers met overeenkomstige functies. Handarbeiders (waaronder medewerkende voorlieden) vielen buiten het onderzoek; bazen en opzichters, uitsluitend belast met leiding of toezicht, werden tot de employés gerekend. Sommige categorieën van employés, w.o. directeurs van N.V.'s, werden buiten het onderzoek gelaten.

Enkele typerende opleidingen voor de verschillende niveaus zijn: een volledige academische opleiding (doctorandi, meesters in de rechten, ingenieurs enz.) voor het *hoger onderwijs*; m.t.s. of h.t.s., middelbare acten op B-niveau, kandidaats-examen hoger onderwijs voor het *semi-hoger onderwijs*; gymnasium, h.b.s. met 5/6-jarige cursus, middelbare acten op A-niveau voor het *middelbaar onderwijs* en u.t.s., l.t.s., (m) u.l.o., 3-jarige h.b.s. voor het *uitgebreid lager onderwijs*. De indeling geschiedde uitsluitend op grond van het diploma-bezit; niet afgesloten opleidingen telden dus niet mee.

De enquête betrof alleen nijverheidsbedrijven met 50 of meer werknemers en banken en verzekeringsbedrijven met 10 of meer werknemers. De academisch gevormde employés werden in beginsel allen in het onderzoek opgenomen; uit de andere employés werd een steekproef van 10 pCt. getrokken. Het aantal waargenomen mannelijke employés beliep voor het hoger onderwijsniveau een getal van 5.170; voor dat van de andere (van „semi-hoog” naar lager) resp. 2.402, 4.428, 11.061 en 3.543. Voor uitvoeriger toelichtingen over de opzet van het onderzoek moet worden verwezen naar de genoemde publicaties ²⁾ ³⁾.

De resultaten van het onderzoek zijn in de tabel gedeeltelijk weergegeven. Niet vermeld zijn o.m. de afzonderlijke cijfers voor employés met technische opleidingen op enkele opleidingsniveaus. Een te grote of een te kleine (de)nivelering — er bleek in ieder geval een duidelijke samenhang te bestaan tussen opleidingsniveau en loon. In indexcijfers (lager onderwijs = 100) beliepen de verhoudingen tussen

mediaan lonen ⁴⁾ per hoger opleidingsniveau resp. 107, 125, 145 en 216 voor de leeftijdsklasse 30 - < 35 jaar; 115, 142, 176 en 290 voor die van 40 - < 45 jaar en 115, 150, 193 en 348 voor die van 50 - < 65 jaar.

Een samenhang tussen leeftijd en loonniveau kwam eveneens naar voren, vooral bij de hogere opleidingsniveaus. De absolute spreiding nam toe zowel met het opleidingsniveau als met de leeftijd. De afstand tussen het eerste en derde kwartiel ⁵⁾ bij de academici van 25 - < 30 j. beliep ca. f. 3.100, bij de „middelbare” employés f. 1.900. Voor de oudste leeftijdsklasse resp. f. 17.000 en f. 7.600.

De relatieve spreiding steeg met de leeftijd. Zo beliep de afstand tussen het eerste en derde kwartiel in pCt. van het mediaan loon voor de leeftijdsklassen 25 - < 30 en 50 - < 65 op academisch niveau resp. 22 en 55, op „middelbaar” niveau resp. 25 en 57, op dat van het uitgebreid lager onderwijs resp. 25 en 37.

Tot slot zij erop gewezen dat het C.B.S. een uitvoeriger publicatie over het belangrijke loononderzoek heeft aangekondigd.

M. H.

Verdiende bruto jaarlonen ^{a)} van mannelijke employés in de nijverheid ^{b)} en het bank- en verzekeringsbedrijf, 1962 (in f.)

Opleidingsniveau	Leeftijdsklasse					
	25 - < 30	30 - < 35	35 - < 40	40 - < 45	45 - < 50	50 - < 65
Hoger onderwijs						
Mediaan jaarloon	14.019	16.450	21.043	24.703	29.152	31.205
Eerste kwartiel	12.313	14.077	17.829	20.468	23.472	23.364
Derde kwartiel	15.447	18.807	23.810	29.257	35.300	<40.000
Semi-hoger onderwijs						
Mediaan jaarloon	8.944	11.066	13.452	14.930	16.368	17.333
Eerste kwartiel	8.212	9.948	11.995	12.739	13.443	13.633
Derde kwartiel	9.977	12.449	15.474	17.946	19.779	22.875
Middelbaar onderwijs						
Mediaan jaarloon	7.518	9.514	10.936	12.048	13.310	13.394
Eerste kwartiel	6.597	8.294	9.471	10.288	10.542	10.577
Derde kwartiel	8.460	10.863	12.798	14.638	17.367	18.167
Uitgebreid lager onderwijs						
Mediaan jaarloon	6.736	8.130	9.124	9.756	10.071	10.341
Eerste kwartiel	5.915	7.275	8.004	8.483	8.611	8.626
Derde kwartiel	7.583	9.186	10.504	11.301	11.830	12.419
Lager onderwijs						
Mediaan jaarloon	6.409	7.607	8.152	8.505	8.847	8.958

a) Verdiend loon over een vol jaar (1962) zonder aftrek van belasting en van werknemersbijdragen voor soc. voorz.; incl. tantièmes, gratificaties, vakantietoelagen; excl. kinderbijslag.

b) Incl. bouwbedr. en steenkolenmijnen; excl. openb. nutsbedr.

¹⁾ Tussen 1962 en april 1964 stegen de maandlonen volgens c.a.o.'s voor mannelijke employés in de particuliere bedrijven gemiddeld met ca. 15 pCt.

²⁾ O.m. naar verschillende studierichtingen. Zie „E.-S.B.” van 29 januari jl. en „Sociale Maandstatistiek” van december 1963.

³⁾ „Sociale Maandstatistiek” van juli 1964.

⁴⁾ Het (gemiddelde) jaarloon van de middelste (twee) employés als men de employés in de volgorde van de hoogte van hun jaarloon plaatst.

⁵⁾ Het eerste en het derde kwartiel vormen de loongrenzen waartussen de middelste 50 pCt. der employés zich bevinden.

INHOUD

Blz.	Blz.
Loonverschillen en opleidingsniveaus bij employés	899
Overheidsuitgaven en volkshuishouding — maatstaf voor beleid (II), door Drs. E. L. Berg en Dr. D. Dolman.....	900
Nieuwe aanpak van stadsvernieuwing: Hoog Catharijne, door Dr. F. W. C. Blom.....	903
Pakketvorming in de woningbouw, door Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom.....	906
Vergelijkend warenonderzoek: voorziet het in een behoefte?, door Drs. D. J. da Silva.....	908
Ingezonden stuk:	
De Miljoenennota 1965, door Prof. Dr. H. W. J. Bosman, met een naschrift van Prof. Dr. J. Pen.....	910
Mededelingen voor economen.....	911
Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman..	912

In onderstaand artikel wordt betoogd dat het meten van de reële overheidsbestedingen, door rekening te houden met prijsstijging en produktiviteitsstijging, niet tot bruikbare resultaten leidt. Voorgesteld wordt op grotere schaal dan thans reeds gebruikelijk is, maatstaven te hanteren om de voorziening met concrete overheidsgoederen en -diensten te kunnen meten. Dit kan geschieden door indicatoren van de overheidsproductie te confronteren met de vraag naar die productie en vervolgens de gebleken ontwikkeling tegenover normen te stellen. Op deze wijze kan men trachten na te gaan, welke gevolgen het toepassen van de vuistregel-Zijlstra heeft voor het niveau van de reële overheidsbestedingen.

Overheidsuitgaven en volkshuishouding — maatstaf voor beleid

(II)

In het vorig artikel ¹⁾ is uiteengezet dat de grootte van de produktiviteitsontwikkeling omstreden is; correctie van de vuistregel-Zijlstra blijkt nodig, maar de omvang van de correctie die voortvloeit uit het saldo van prijsstijging en produktiviteitsstijging is niet bekend. Men kan echter de vraag stellen of het produktiviteitsbegrip een zinrijke maatstaf is om de vuistregel-Zijlstra te corrigeren.

De overheid produceert volgens een gebruikelijke indeling twee categorieën goederen en diensten, namelijk collectieve en individuele goederen. Collectieve goederen worden in deze indeling door de individuele burger ongevraagd „geconsumeerd“: hij wordt ongevraagd beschermd tegen misdaad (politie), vijand (defensie), springvloed (delta-werken). Het nut van deze traditionele overheidstaken kan volgens de indeling niet worden toegerekend aan de individuele burgers, de omvang van deze taken wordt niet bepaald door de som van de door de burgers toegekende waardering. Individuele goederen, zoals onderwijs, bepaalde volksgezondheidsdiensten, verkeer e.d., kunnen — zo vervolgt de redenering — wèl door de private sector worden voortgebracht. De waardering echter van de individuele burger voor die goederen en diensten is vaak niet in overeenstemming met het nut ervan voor maatschappij en individu. Derhalve treden parlement en regering op als orgaan om het nut te waarderen. De omvang van de productie van deze individuele goederen kan niet aan het marktmechanisme worden overgelaten omdat de in een markt ontstane vraag de door de gemeenschap toegekende waardering onvoldoende vertegenwoordigt. De oorzaak hiervan kan zijn de inkomensverdeling (onderwijs) of het onvermogen van de individuele burger (ruilverkaveling) enz.

Om deze redenen is het meten van de waarde van de overheidsproductie niet alleen technisch, maar ook principieel onmogelijk: de prijsvorming van de eindprodukten wordt *bewust* niet aan het marktmechanisme overgelaten. Overigens heeft de indeling in collectieve en individuele goederen een analytische betekenis en niet een norma-

tieve ²⁾. Het antwoord op de vraag welke goederen individueel dan wel collectief zijn, wisselt naar tijd en plaats: de Middeleeuwse polders waren individuele goederen, vazallenlegers evenzeer. De Amerikaanse wegen worden in belangrijke mate gefinancierd uit tolheffing. Een actuele illustratie van het arbitraire karakter der genoemde indeling kan men vinden in het artikel van Prof. Pen in „E.-S.B.“ van 23 september jl. onder: budgetmechanisme en marktmechanisme.

Wil men nu, gegeven al deze moeilijkheden, de productie van de overheid — excl. overheidsbedrijven — in geld meten, dan is men gedwongen de waarde van de aangewende produktiefactoren als maatstaf te nemen. Op deze wijze wordt het aandeel van de overheid in het nationaal produkt op eenzelfde noemer gebracht als de bijdrage van de private sector.

Complementariteit van overheidsdiensten.

De overheidsgoederen vormen ten dele een stuk — gedeels onzichtbare — infrastructuur, een fundament waarop het economisch proces is gebouwd. Een modern industrieel bedrijfsleven is ondenkbaar zonder de stabiliteit die justitie, defensie e.d. verschaffen. Ook al is het toerekenen van deze overheidsdiensten aan de concrete nationale productie ondoenlijk, men kan de aanwezigheid van deze diensten beschouwen als een noodzakelijke voorwaarde voor het ontstaan van een moderne economie. Van andere goederen is het complementaire karakter waarschijnlijk nog duidelijker: het onderwijs — de laatste jaren steeds meer aangeduid als investering in mensen — vormt niet alleen een voorwaarde voor een dynamische economie, het is er de motor van.

Welk deel van de arbeidsproductiviteit in de particuliere sector kan worden toegerekend aan de door de overheid gefinancierde onderwijsuitgaven? Deze vraag kan nauwelijks worden beantwoord. Niet alleen is het meten van de

¹⁾ Zie „E.-S.B.“ van 30 september 1964.

²⁾ Vgl. de discussie tussen Prof. Drees en Dolman, Algemene Vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1963, Preadvies blz. 2, Verslag blz. 5 e.v.

arbeidsproductiviteit bij elke dienstverlening extra moeilijk (kwaliteitsverbetering kan moeilijk worden gemeten en wordt overigens ook niet bij industrieel voortgebrachte goederen op adequate wijze verwerkt), maar bovendien moet de produktiviteitsstijging voor een deel worden toegerekend aan de overheids- en voor een deel aan de private sector.

Kengetallen als controle.

Het is overigens goed zich te realiseren waartoe het bepalen van de produktiviteitsstijging in het kader van ons artikel nodig zou zijn. Wij zoeken naar een bruikbare maatstaf om de ontwikkeling van de overheidsactiviteiten te meten, aangezien de vuistregel-Zijlstra slechts een beeld geeft van de totale nominale ontwikkeling van de rijks-uitgaven, en niet van de ontwikkeling van de reële overheidsproductie. De beoordeling van de reële voorzieningen is wellicht het best mogelijk door bij de analyse de totale overheidsproductie te laten uiteenvallen in overzichtelijke eenheden, zoals wegeaanleg, scholenbouw, aantal leraren-uren, aantal politie-agenten-uren, belastingambtenaren-uren enz. Deze „productie” moet vervolgens worden geconfronteerd met indicatoren van de vraag naar de produktie, bijv. het aantal auto's, leerlingen, misdaden, belastingplichtigen enz. Een voorbeeld van een dergelijke confrontatie kan men vinden in de Miljoenennota 1965 en in tabel 1, waarin voor enkele jaren het aantal leerlingen en het aantal leraren-onderwijzers wordt vergeleken.

TABEL 1. *Indexcijfers onderwijs*

	1960	1961	1962	1963
	(1959 = 100)			
Kleuteronderwijs:				
leerlingen	103	107	110	113
kleuterleidsters	104	107	111	115
Lager onderwijs:				
leerlingen a)	94	94	93	93
onderwijzers	102	102	103	105
Middelbaar onderwijs:				
leerlingen	111	120	126	131
leraren	107	115	120	125
Vak- en beroepsonderwijs:				
leerlingen	106	111	114	117
leraren	105	110	113	115
Wetenschappelijk onderwijs:				
studenten	107	116	125	136

a) Bedacht moet worden dat de geboortegolf de lagere school omstreeks 1960 heeft verlaten!

Bron: Miljoenennota 1965.

Uiteraard geeft een dergelijke confrontatie van de ontwikkeling van vraag en aanbod geen inzicht in het absolute niveau van deze voorziening. Deskundigen moeten normen geven voor het wenselijke absolute niveau van bijv. het aantal leerlingen per onderwijzer in het L.O., waarna uit de ontwikkeling blijkt of men de norm zal bereiken. Bepaalde verfijningen om te grote kwaliteitsverschillen uit te schakelen kunnen bovendien nuttig zijn: in tabel 2 is reke-

TABEL 4. *Gegevens betreffende ambtenaren*

	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
1. Beroepsbevolking (× 1.000) a)	4.091	4.135	4.185	4.226	4.255	4.301	4.318	4.337	4.406	4.460	4.540
2. Omvang burgerlijk rijkspersoneel b)	110.093	114.416	118.032	120.702	118.260	118.634	119.634	120.463	121.990	124.393	127.730
2 in pCt. van 1	2,7	2,8	2,8	2,9	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8
3. Aantal belastingplichtigen (× 1.000) c)	4.208	—	—	4.497	4.522	4.614	—	—	—	—	—
4. Rijksambtenaren Financiën b)	22.152	21.829	21.294	21.776	21.343	21.433	21.432	21.524	22.059	22.630	23.248
4 in pCt. van 3	0,53	—	—	0,48	0,47	0,46	—	—	—	—	—

a) Ontleend aan arbeidsmarktbeschrijvingen Directie Arbeidsvoorziening.

b) Ontleend aan Miljoenennota's.

c) Inkomens- en vermogensstatistiek C.B.S.

ning gehouden met het aantal onbevoegde leraren aan het V.H.M.O.

TABEL 2. *Indexcijfers V.H.M.O. a)*

	1960	1961	1962	1963
	(1959 = 100)			
Aantallen leerlingen	107	112	117	122
Aantallen leraren	107	112	117	121
waarvan onbevoegd	105	109	114	119

a) Niet te verwarren met „middelbaar onderwijs” van tabel 1.

Bron: C.B.S.

Op overeenkomstige wijze is in tabel 3 het aantal motorrijtuigen in Nederland in 1954 en 1960 vergeleken met de ontwikkeling van het wegennet, terwijl in tabel 4 het aantal rijksambtenaren geconfronteerd wordt met de beroepsbevolking.

TABEL 3. *Indices motorrijtuigen a) en rijkswegenbestand b)*

	1960	1962
	(1954 = 100)	
Personenauto's	238	333
Vrachtauto's	158	187
Motortweewielers	133	125
Overige	107	103
Totaal	187	235
Km weg < 9 m breed	112 ^{a)}	—
> 9 m breed	250	—
twee rijbanen	580	—
Totaal c)	130	—

a) C.B.S.

b) Atlassen Rijkswaterstaat.

c) Ongewogen naar breedte; twee rijbanen echter geteld als twee wegen.

Deze laatste confrontatie geeft een indicatie van de relatieve positie van het „burgerlijk bestuur” in de volkshuishouding, indien men een inzicht heeft in de „vraag” naar deze overheidsvoorzieningen. Men kan bijv. het aantal belastingambtenaren vergelijken met het aantal belastingplichtigen (hoe ruw deze maatstaf ook moge zijn; zie tabel 4).

Een op deze wijze berekende reeks kengetallen van de reële ontwikkeling van de overheidsvoorzieningen kan onzes inziens een belangrijke steun-betekenen bij het keuze-probleem ten aanzien van de goederenvoorziening door de overheid en belastingverlaging. Prof. Drees heeft in zijn eerdergenoemde preadvies een aantal mogelijkheden hiertoe genoemd. Uiteraard is het vinden van maatstaven bij sommige goederen moeilijker dan bij andere, duidelijk complementaire. Het aantal straaljagers is bijv. moeilijk in een zinrijke relatie te brengen tot de „vraag”. Niettemin is het zoeken naar maatstaven ook in deze sector nodig: het feitelijk verloop van de defensie-uitgaven is immers de resultante van een reeks keuzehandelingen: „Weighing the costs and gains of alternative actions is the correct way to look at problems of choice”⁴⁾.

De uit tabel 5 blijvende daling van de defensie-uitgaven ten opzichte van het nationaal inkomen dient derhalve te worden geconfronteerd met een reeks kengetallen voor nationale veiligheid; zonder dat suggereert deze ontwikkeling zelfs dat het ontbreken van concrete normen leidt tot minder weerstand tegen een beperking van deze uitgavencategorie.

De toepasbaarheid van kengetallen is uiteraard beperkt, aangezien het vinden van maatstaven moeilijk is, terwijl het stellen van normen de nodige discussie zal kosten. Daarnaast zal er geen volledige complementariteit van private en overheidssector bestaan: enige substitutie is

³⁾ De indices van het aantal km weg zijn berekend uit:

	1954	1960
km weg < 9 m breed	3,843	4,300,5
„ „ > 9 m breed	69,2	173,1
twee rijbanen	67,5	391,8

⁴⁾ „Cost-benefit analysis and British defence expenditure”, R. N. Mc. Kean, Public Expenditure, blz. 35.

TABEL 5.

Militaire uitgaven in pCt. van het nationaal inkomen

1955	6,5
1956	6,3
1957	5,6
1958	5,0
1959	4,4
1960	4,4
1961	4,9
1962	5,2
1963	4,9
1964	5,0
1965	4,6

Bron: Miljoenennota's.

mogelijk, over de omvang waarvan men kan strijden. Niettemin achten wij dat geen reden om het zoeken naar dergelijke maatstaven achterwege te laten: in werkelijkheid moeten de keuzehandelingen ook gedaan zijn/worden op basis van enige maatstaf.

Het zoeken naar dergelijke maatstaven lijkt ons ook daarom nuttig, omdat de meergenoemde complementariteit van overheidsvoorzieningen en private bestedingen dan duidelijk naar voren komt. Een toenemende welvaart leidt tot een snel groeiend aantal auto's, waarvoor een uitbreiding van het wegennet nodig is. Een snelle bevolkingsgroei leidt tot een grotere behoefte aan woningen, scholen e.d. Een enigszins volledige reeks kengetallen kan dienen als een nuttige controle op de vuistregel-Zijlstra, namelijk om na te gaan in hoeverre toepassing van die regel in feite blijkt te hebben geleid tot een gelijkblijvende, stijgende of dalende collectieve goederenvoorziening.

Op deze wijze wordt de politieke beslissing van een keuze tussen stijging van reële overheidsbestedingen en belastingverlaging doorzichtiger gemaakt. Het probleem van de bij begrotingshoofdstukken naar uitgavenverhoging vragende Kamerleden, die bij de algemene financiële beschouwingen belastingverlaging eisen, wordt nader verduidelijkt. Bereikt moet worden, dat naast het constateren van een stijgende belastingdruk gedurende een reeks van jaren, kan worden vastgesteld in hoeverre de toegenomen behoefte aan overheidsvoorzieningen ten gevolge van bevolkings- en welvaarts-groei in feite is bevredigd en hoe de inkomens-overdrachten aan de private sector zich daarbij hebben ontwikkeld.

's-Gravenhage.

E. L. BERG.
D. DOLMAN.

(I. M.)

met één aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' hebt U ruim 200 ijzers in het vuur

Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' maakt U mede-eigenaar van een grote, deskundig samengestelde aandelenportefeuille, die een aantrekkelijk rendement oplevert. Verdeling over ruim 200 fondsen beperkt het risico. Bovendien bestaat goede kans, dat Uw bezit in waarde vermeerdert. Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

De voordelen van aandelenbezit met beperking van risico

WESTERSINGEL '84, ROTTERDAM

De stad Utrecht heeft met een particuliere onderneming gecontracteerd, dat deze voor haar rekening binnen een decennium de oude stationswijk totaal zal vernieuwen tot een moderne city. Dit betreft een investering van f. 200 mln. Het is het eerste voorbeeld in ons land van een „comprehensive redevelopment“ van oude stadswijken in een monopolioide samenwerking tussen gemeente en particuliere onderneming. In het buitenland is dit een doeltreffende methode gebleken om de verstikking van oude steden te doorbreken en hun centrum te vernieuwen.

Nieuwe aanpak van stadsvernieuwing: Hoog Catharijne

Onlangs heeft de gemeente Utrecht met de N.V. Hoog Catharijne een contract afgesloten, waarbij deze bouw- en exploitatie-onderneming zich verbindt binnen een decennium voor haar rekening en risico een belangrijk stuk van het centrum van Utrecht te vernieuwen. Dit plan is stedenbouwkundig en economisch interessant, maar ook bezien vanuit het oogpunt van een nieuwe samenwerking tussen overheid en particulier ondernemen. Voor het eerst in ons land is tussen een gemeente en een particuliere onderneming een contract afgesloten, dat de gemeenschap garandeert dat een vitaal deel van het stadscentrum binnen een gelimiteerde tijd totaal zal worden vernieuwd.

Het is hier niet de plaats om het Hoog Catharijne-project volledig te beschrijven. De wijk tussen stationsplein en Catharijnesingel wordt afgebroken. Op de plaats daarvan verrijst in hoofdzaak een kantorenwijk met hoogbouw en met veel parkeergarages. Haaks op het station loopt, dwars door die kantorenwijk, een voetgangersweg van stationsplein naar Vreeburg. Die weg loopt op verhoogd niveau, ter hoogte van de eerste verdieping, overkruist de (te dempen en in een autoweg om te zetten) Catharijnesingel over een brug, komt dan via een doorbraak door de jaarbeursgebouwen na omstreeks 300 meter uit op de Vreeburg. Van het stationsplein komende, langs die met passantenwinkels omgeven voetgangersweg gerekend, zal de bestaande bebouwing tussen Catharijnesingel en Vreeburg aan de rechterzijde worden gesloopt en worden vervangen door een wijk welke in hoofdzaak uit moderne winkelgebouwen zal bestaan.

De conceptie is, dat het stationsplein het verkeerscentrum is. Behalve dat daar het interlokale en lokale openbare vervoer samenkomt, zal er aan beide zijden van het station parkeergelegenheid voor omstreeks 3.900 auto's worden gecreëerd, waarvan een groot deel in parkeergarages welke tot het Hoog Catharijne-project behoren.

Deze verkeersvoorzieningen dienen zowel voor de kantorenwijk — in de eerste plaats voor aan- en afvoer van personeel en van bezoekers — als voor het nabijgelegen winkelcentrum van de stad Utrecht. De nieuwe voetgangersweg verkort de loopafstand van stationsplein naar de reeds bestaande oudere binnenstad, en de in Hoog

Catharijne voorkomende winkels sluiten logisch aan bij de bestaande winkelbebouwing van Utrecht.

Terwijl de verkeersvoorzieningen dus zowel kantorenwijk als winkelwijk dienen, ondersteunen die beide wijken ook elkander. Het kantoorpersoneel in Hoog Catharijne, welker aantal in de orde van 10.000 mensen kan liggen, bevindt zich daar binnen enkele minuten lopen van de binnenstad en de warenhuizen. Dit is voor kantoorpersoneel bijzonder aantrekkelijk voor de lunchpauze en voor winkelen na kantoortijd. Sinds kantoorpersoneel zoveel geld verdient, dat het zich kan veroorloven enig geld te verteren, blijkt in alle welvarende landen dat veel personeel in sterke mate de voorkeur geeft aan een werkkring, waarbij het kantoor dicht bij de grote winkelcentra is gelegen.

Het fundament voor het Hoog Catharijne-plan ligt in de verkeersplanning en in het karakter van het te handhaven deel van de bestaande binnenstad; binnen dat kader moet Hoog Catharijne daaraan toevoegen wat nu nog ontbreekt om daarvan een stadscentrum te maken, dat aan de eisen van de komende halve eeuw voldoet. De planning van de bebouwing en van het gebruik van Hoog Catharijne is dus afgeleid van het grotere geheel, waarvan het een integrerend onderdeel zal moeten worden.

Deze planning betreft het stichten van *rendabele* nieuwbouw binnen een *bepaalde tijd*, t.w. volgens een vast tijdschema dat zich over een decennium uitstrekt. Uiteraard zijn de grondkosten ter plaatse zeer hoog, aangezien de gemeente het terrein moet verkrijgen door de grond met de daarop aanwezige bestaande bebouwing aan te kopen of te onteigenen. Om bij dat uitgangspunt toch nog een bebouwingsplan te krijgen met vooruitzicht op rendabiliteit voor de onderneming, welke zich tot de stichting van deze nieuwe wijk verbindt, moet een intensieve bebouwing worden toegestaan. Bovendien moet in dat geheel een zodanige combinatie van kantoren, winkels, horecabedrijven, woningen etc. mogelijk zijn, dat de investering in deze wijk lonend kan worden. Ten slotte moet deze wijk zodanig worden geconcipeerd, dat de opstal op de meest economische wijze kan worden geconstrueerd, zodat de bouwkosten per m² nuttige vloer zo laag mogelijk kunnen worden gehouden. Dit laatste verlangt veel grote en verzamel-

gebouwen, een standaardisatie van componenten etc. en een onder de leiding van één opdrachtgever over een decennium regelmatig doorlopende productie der opstallen.

Men zou kunnen zeggen, dat Hoog Catharijne ontwikkeld is als een synthese tussen verkeerseconomie en onroerend goed-economie. Op initiatief van de tot het Bredero-concern behorende ontwikkelingsmaatschappij EMPEO N.V. is het plan in samenspel met gemeentelijke diensten gegroeid. Tot de uitvoering van het plan heeft een daarvoor tot dezelfde groep behorende bouw- en exploitatie-onderneming HOOG CATHARIJNE N.V. zich tegenover de gemeente verplicht, met dien verstande dat naast de Bredero-groep ook de Friesch Groningsche Hypotheekbank als financier in de bedoelde N.V. heeft deelgenomen. Kennelijk ligt het in de bedoeling dat de bouwwerkzaamheden door Bredero's Bouwbedrijf N.V. zullen worden uitgevoerd.

In zeer globale cijfers geschetst, gaat het hier om een project van meer dan f. 200 mln. Omstreeks 40 pCt. daarvan heeft betrekking op de kosten van de grond. De gemeente verwerft de eigendom van de grond en geeft die in erfpacht uit aan de bouwonderneming tegen een vaste canon met een canonverhogingsclausule, welke in feite inhoudt dat de gemeente als grondeigenaar op de duur in de vorm van canonverhoging de helft zal ontvangen van een eventuele op de duur optredende toename van huuropbrengsten van het te stichten onroerend goed. Hoog Catharijne N.V. moet de opstal stichten, omstreeks 330.000 m² vloerruimte, omvattende ca. 105.000 m² kantoorvloer, 31.000 m² winkelvloer, 50.000 m² dienst ruimte bij kantoren en winkels, 29.000 m² horecaf- en expositieruimten, 21.000 m² woonruimte en 90.000 m² parkeergarages. Deze bebouwing zal drie maal zo intensief zijn als de thans aanwezige bebouwing met 110.000 m² vloerruimte, waarvan de helft uit kantoren, een derde uit woonruimte en het overige uit winkels en andere bedrijfsruimten bestaat.

Deze intensieve bebouwing is alleen mogelijk met hoogbouw, waardoor verzamergebouwen voor diverse bedrijven ontstaan. Horizontaal kan de bestemming der verdiepingen ook nog verscheiden zijn, bijv. begane grond een groothandelsmagazijn, eerste verdieping een winkel, tweede tot zesde verdieping kantoor, zevende en achtste verdieping een horecafbedrijf met vergaderzalen. Deze verstrengeling van bestemmingen is om tweërlei redenen noodzakelijk: zowel uit het oogpunt van economische bouw als uit het oogpunt dat ter plaatse een agglomeratie van bedrijven en diensten moet komen welke elkander aanvullen. Het mixtum dat in een oud stadscentrum horizontaal ligt uitgespreid, is hier ook in verticale richting verspreid. Een groot deel van de gebouwen is te groot en te verscheiden van bestemmingen om aan de behoefte van slechts één speci-

afwezig door ziekte

Gewoon een griepje? Een gebroken been? Overwerkt of slachtoffer van de managerziekte? In zo'n situatie komt Uw normale inkomen in gevaar. Tegen dit risico voor Uzelf (en hen voor wie U verantwoordelijk bent) kunt U zich verzekeren. De deskundigen van R. Mees & Zonen Assurantiën adviseren U hierbij - en ontwerpen voor U de juiste verzekering tegen tijdelijke of blijvende arbeidsongeschiktheid. De premie is fiscaal aftrekbaar. Een logische verzekering voor zelfstandigen, beoefenaars van vrije beroepen en werkgevers die de financiële positie van hun stafemployé's willen waarborgen.

R. MEES & ZONEN ASSURANTIËN

Rotterdam - Amsterdam - 's-Gravenhage - Schiedam
Delft - Vlaardingen - Alblasserdam - Spijkenisse

fieke gebruiker te voldoen. Hieruit vloeit voort, dat de meeste gebouwen principieel niet geschikt zijn om door hun gebruikers te worden gekocht; de ruimten daarin zullen dan in huur beschikbaar moeten worden gesteld.

De meest karakteriserende bepalingen van de overeenkomst tussen de gemeente Utrecht en de Hoog Catharijne N.V. zijn, dat de gemeente de door haar in eigendom verworven grond in erfpacht uitgeeft tegen een canon,

welke zal worden verhoogd als de huuropbrengsten boven de verwachting uitkomen; en dat de N.V. zich verplicht binnen de overeengekomen tijd de vernieuwing van de betrokken wijken overeenkomstig het uitgestippelde plan te realiseren. Het is dus niet slechts een plan, maar een overeenkomst tot realisatie van plannen. Intussen mag men aannemen dat de opzet tijdens de realisatiejaren nog wel enige evolutie zal ondergaan, aangezien de behoeften aan diverse soorten bedrijfsruimten enigszins kunnen afwijken van de huidige projectie. Noodzaak van doorlopend minnelijk overleg tussen de partners bij deze overeenkomst blijft dus aanwezig om bij verandering in omstandigheden of inzichten de plannen te modificeren.

Voor ons land is het nieuw, dat een gemeente een stadsvernieuwingsplan uitwerkt samen met een groot bouwconcern en dan met dat concern een overeenkomst sluit, waarbij die groep de gelegenheid en de verplichting krijgt het ontwikkelde plan binnen een overeengekomen tijd te realiseren. In het buitenland, vooral in de Angelsaksische landen, bestaan vele precedenten daarvan, o.m. Pittsburgh en Birmingham.

Het voordeel hiervan is evident. Dit leidt tot snelle concrete resultaten op het gebied van stadsvernieuwing. Bij de ontwikkeling der plannen brengen de particuliere ontwikkelaars hun ideeën in op het punt van de mogelijkheden, welke economisch haalbaar zijn als rendabele investering in het produktiemiddel „onroerend goed”. Zij kennen de economische constructie- en indelingsmogelijkheden en de huurwaarde, welke bepaalde ruimten in een bepaalde omgeving voor diverse categorieën gebruikers zouden hebben. Intussen blijft elke prognose, wegens de grote dynamiek en mobiliteit in onze moderne ingewikkelde samenleving, met onzekerheden gepaard gaan. De realisatie dient daarom door particuliere ondernemingen te geschieden, die door hun koopmanschappelijke reactie op tegenvallers en meevallers de aan de realisatie verbonden risico's het best het hoofd kunnen bieden.

Bij zulk een opzet heeft de bouwonderneming voor de betrokken wijk een monopolie nodig. De stichter van de wijk moet de macht hebben om te zorgen dat daarin bedrijven komen, die elkander versterken en om disharmoniserende bedrijven hetzij te weren hetzij aan de periferie onder te brengen. Het gaat om het stichten van een eerste klas agglomeratie welke synthetisch tot stand moet worden gebracht; bij voorkeur moet zij gevuld worden met bedrijven die naar hun aard daar thuis behoren en niet zozeer door willekeurige bedrijven welke toevallig op dat moment nieuwe huisvesting zoeken en overigens zonder noodzaak de vrij kostbare bedrijfsruimten in het stadscentrum zouden bezetten. En overigens, gezien de enorme investering, moet de stichter het in de hand hebben de totale produktie van telkens gereedkomende bedrijfsruimte zo scherp mogelijk af te stemmen op de actuele vraag daarnaar. Niemand zal de ongehoorde verplichting een nieuw stadscentrum te stichten op zeer kostbare grond op zich willen nemen, als zijn activiteit in dezelfde wijk door anderen zou kunnen worden doorkruist.

Gezien dit monopolioïde karakter van de overeenkomst dient de gemeente zich grondig te verdiepen, welke grondlasten het project kan dragen. Dit inzicht ontstaat vanzelf in de gezamenlijke ontwikkeling van het project tussen gemeente en particuliere ontwikkelingsmaatschappij, aangezien daarin alle economische aspecten (bouwkosten, huurprognoses etc.) ter tafel komen. Hoe economischer de opstellen zullen worden gesticht, en hoe groter huurwaarde daarmee wordt gecreëerd, des te meer draag-

kracht zal het geheel voor grondlasten hebben. Hoe bekwaamer het ontwikkelingsplan, des te meer erfpachtcanon kan het opbrengen. De hoofdzak voor de gemeente is dus de bekwaamste ontwikkelingsmaatschappij te vinden; en die vindt men overal ter wereld alleen maar bij de grootste geïntegreerde bouwconcerns. Dit zijn in het algemeen bedrijven, die hun bestaan danken aan de omstandigheid dat zij wegens hun reputatie, van soliditeit en bekwaamheid en redelijke prijsstelling veel onderhandse opdrachten ontvangen; geen eendagsvliegen die een grote slag hopen te slaan om daarna in ruste te gaan. Zij staan met zulke projecten zó in de schijnwerper van de publiciteit, dat zij alleen al om die reden zich niet kunnen veroorloven een spel te spelen dat hen buitensporige winsten zou bezorgen. Voor hen ligt de attractie niet in een procentueel hoge winstmarge, maar wel in de lange tijd doorlopende hoge omzet welke zulke proposities hen zullen verschaffen.

De gemeente is, naar internationale ervaringen, met zulke overeenkomsten niet slecht uit. Zij verkrijgt zonder wezenlijke offers, of met slechts beperkte offers, een snelle stadsverbetering, en die komt binnen de vastgestelde streefdatum werkelijk tot stand. Meer bezwaren hoort men internationaal wel van eigenaren van bedrijfspanden, wier bezit in het kader van stadsvernieuwing ontweid is, en die in plaats daarvan dan in het vernieuwde centrum een ruimte alleen in huur kunnen verkrijgen. Die ruimte en de nieuwe omgeving zullen vermoedelijk beter zijn, en de huurprijs kan redelijk en draaglijk zijn; maar dat neemt toch niet hun bezwaar weg dat zij tegen hun wil geen eigenaar van een eigen pand meer zijn, doch in de positie van huurder zijn gekomen. Maar wat wil men? Als tot stadsvernieuwing wordt besloten, houdt dat om economische redenen nu eenmaal in dat oude individuele bedrijfsgebouwen worden vervangen door moderne grote verzamelgebouwen! Trouwens, het kan voor de financiering van een bedrijf wel zeer voordelig zijn als het geen vermogen in een eigen pand hoeft te steken, maar op gunstige stand bedrijfsruimte in huur kan verkrijgen. Het belang van een bedrijf om voor onafzienbare tijd de beschikking te hebben over zijn vestigingspunt, kan wel verzekerd worden door het afsluiten van een huurcontract voor zeer lange termijn met verlengingsclausules.

Intussen worden echter de standpunten van ondernemingsdirecties ten aanzien van de vraag of men een bedrijfspand bij voorkeur in eigendom zou willen bezitten of bij voorkeur zou huren niet strikt door rationale overwegingen bepaald. Tradities en emotionele voorkeur spelen daarbij een belangrijke rol. In een stad als Utrecht met vele bedrijven die nog nauwelijks het karakter van „familievermogen” hebben verloren, heerst nog bij vele ondernemingen een aperte voorkeur voor eigendom van een bedrijfspand voor eigen gebruik. Buiten Hoog Catharijne zal een ondernemer, die dat wenst, in het algemeen wel een koop pand voor zijn bedrijf kunnen bemachtigen.

Het zal buitengewoon interessant zijn te leren, in hoeverre de nieuwe opzet van Hoog Catharijne als moderne zakenwijk en de daar verlangde huurprijzen in staat zullen zijn de traditionele opvatting van vele ondernemers, dat „een eigen pand het ware is” te overwinnen. Ook op dit terrein van ondernemerspsychologie zal Hoog Catharijne voor ons land pionierswerk moeten verzetten. De betekenis van Hoog Catharijne gaat dus, als nieuw verschijnsel in ons land, ver buiten de plaatselijke omstandigheden in Utrecht uit.

Onder pakketvorming verstaat men het toepassen van dwang op bouwondernemers, die in de vrije sector willen bouwen, om tegelijkertijd een aantal woningwetwoningen te bouwen tegen een te lage prijs en het verlies op de vrije sector woningen te verhalen. Dit systeem leidt tot verschillende ongewenste gevolgen. Ten slotte vormt het een ongewenste belemmering van de woningproductie.

Pakketvorming in de woningbouw

Nadat ik in een vorig artikel bezwaren had gemaakt tegen het verschijnsel, dat in de praktijk de naam „koppelverkoop van Woningwetwoningen” heeft gekregen ¹⁾, heeft een nieuw begrip op het terrein van de woningbouw zijn intrede gedaan. Dit nieuwe begrip „pakketvorming” komt in de praktijk wel ongeveer op hetzelfde neer als koppelverkoop. Het is een wat aantrekkelijker naam voor een slechte zaak. In een artikel in „De Woningbouwvereniging” (1964, no. 6) wordt „pakketvorming” omschreven als de toewijzing van hele contingenten aan één bouwteam, ten einde een produktiestroom teweeg te brengen, waarbij zowel woningwet-, premie- als vrije sector woningen worden tot stand gebracht.

Ook hier doet zich het verschijnsel voor — aldus de voorzitter van de Nationale Woningraad in het bedoelde artikel — dat ten gevolge van de streng gehanteerde curveprijs de bouw der woningwetwoningen niet „rond” kan komen zonder koppeling met de vrije woningen. *Deze moeten dan bijdragen om het verschil tussen de stichtingskosten en de toegelaten prijs der woningwetwoningen te overbruggen.*

Het stemt tot voldoening, dat deze schrijver als representant van de georganiseerde woningbouwverenigingen dit systeem met beslistheid afwijst, „omdat het onjuist en ongewenst is, de vrije bouw een deel van de lasten te laten dragen die behoren te liggen op de schouders van de woningwetbouw, met alle akelige bijverschijnselen daarvan”. „*Van dit soort stimulering van de gesubsidieerde bouw moeten wij dan ook niets hebben*”.

Een voor de hand liggend gevolg van dit systeem is, dat de vrije sector woningen duurder worden; zij moeten immers het verlies op de woningwetbouw dragen. Dit betekent, dat de onderste groep van gegadigden voor een vrije sector woning — en hieronder zijn er velen, die een bestaande woningwetwoning van lagere huur zouden kunnen vrijmaken — afvalt en dus gegadigde voor een gesubsidieerde woning blijft. *Dit belemmert de zo nodige doorstroming in hoge mate.*

¹⁾ Koppelverkoop van rijksgoedkeuringen” in „E.-S.B.” van 24 juni 1964.

Hierbij komt nog, dat de stijging van de prijzen van de nieuwgebouwde vrije sector woningen, die van de koppelverkoop een onafwendbaar gevolg is, gaat doorwerken in de bestaande woningen, waardoor de prijzen van deze woningen, die door de veel te geringe aanbouw in de vrije sector toch reeds zijn gestegen, nog verder naar boven gaan.

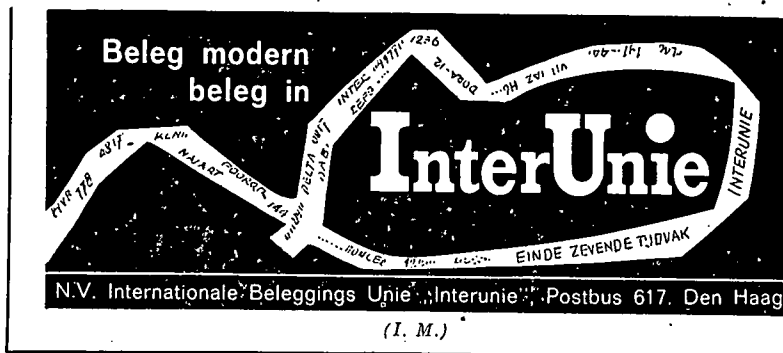
In het artikel van 24 juni jl. ging ik van de veronderstelling uit, dat de gewraakte koppelverkoop een listigheid van bepaalde gemeentebesturen was, die hun contingent woningwetwoningen tegen de door de Minister goedgekeurde prijs niet kwijt konden. Ik meende zelfs, dat deze manipulaties veelal voor het ministerie verborgen bleven, omdat de gemeenten hun voorschotaanvragen voor woningwetbouw bij het ministerie kunnen indienen met een begroting en een offerte van een aannemer, zonder daarbij te vermelden met welke kunstgrepen de voor de Minister aanvaardbare prijs is bereikt.

Thans blijkt echter, dat deze zaak onder de naam „pakketvorming” reeds op 12 februari jl. bij het overleg tussen de Minister en de Vaste Commissie voor Volkshuisvesting uit de Tweede Kamer ter sprake is geweest. Blijkbaar hebben leden van deze Commissie tegen dit systeem bezwaar gemaakt. Niet alzo echter de Minister. Deze verklaarde — zo lezen wij in „de Woningbouwvereniging” — tegen pakketvorming geen bezwaar te hebben, omdat daarvan een duidelijke stimulans uitgaat voor de tot standkoming van de woningwetbouw. Deze mededeling brengt de zaak van de pakketvorming toch wel in een heel bedenkelijk licht.

Heeft de woningwetbouw, die zich de laatste jaren een steeds groter contingent zag toegewezen, dan een stimulans nodig? Of met andere woorden: bestaat er vrees, dat het contingent, dat voor dit jaar zelfs de helft van het totale woningbouwprogramma bedraagt, niet geheel gerealiseerd zal worden? Die kans is er inderdaad.

In de hierbij afgedrukte tabel is een overzicht gegeven van de toegewezen contingenten en de werkelijke woningproductie vanaf 1960. Uit deze cijfers blijkt, dat de woningwetbouw sedert 1960 het toegewezen contingent *in geen enkel jaar heeft gehaald*. In 1961 bleef de bouw 2.750 woningen achter, in 1962 bijna 8.000 woningen en in 1963 zelfs meer dan 10.000 woningen, dat is meer dan een kwart van het woningwetcontingent van dat jaar. En desondanks heeft men het contingent voor 1964 nog weer 5.000 hoger gesteld dan in 1963.

Woningbouwprogramma en aantal voltooide woningen²⁾

	Woningwet- bouw	Premie- bouw	Ongesubsidi- eerde bouw	Totaal (incl. overige categ.)
1960 programma	37.500	40.500	2.000	80.000
productie	38.861	34.475	7.643	83.815
1961 programma	35.000	35.000	15.000	85.000
productie	32.251	28.004	19.868	82.687
1962 programma	35.000	30.000	25.000	90.000
productie	27.352	21.925	25.975	78.375
1963 programma	40.000	25.000	25.000	90.000
productie	29.584	16.538	28.030	79.523
1964 programma	45.000	25.000	20.000	90.000
productie in 5 maanden	12.958	6.870	11.073	33.593

Dit laatste is geschied, omdat men nog steeds van de fictie uitgaat, dat een zo groot aantal woningwetwoningen en dan nog van de laagst mogelijke huur noodzakelijk is, doordat een groot deel van de woningzoekenden slechts geringe draagkracht heeft. Daarom moeten 45.000 woningwetwoningen worden gebouwd van een sober type, dat door vele deskundigen wordt veroordeeld wegens het tekort aan ruimte, het gemis aan gerief, kortom een hele reeks van tekortkomingen, die het nu reeds zeker doen zijn, dat een groot deel van onze woningproductie binnen een generatie tot de „ongewilde” woningen zal behoren.

Om de huur zo laag mogelijk te houden moeten deze woningen worden gebouwd voor een uitgemergelde prijs, waarvoor geen goed werk kan worden geleverd. Het is waarlijk geen wonder, dat vele aannemers voor deze bouw bedanken.

Het feit ligt er dus, dat vele gemeenten hun toegewezen contingent woningwetwoningen niet kwijt kunnen: En nu grijpen deze — en dat nog wel met instemming van de Minister — naar een hoogst bedenkelijk middel: zij dwingen particuliere bouwondernemers, die gewoon zijn op eigen initiatief te bouwen en risico te dragen, en die nooit iets met aanbestede bouw te maken hebben gehad, woningwetwoningen te bouwen en daarop een behoorlijk bedrag toe te leggen, dat dan maar ten laste van de kopers of huurders van hun vrije sector woningen moet komen.

Dit is bepaald *niet* het vormen van een bouwteam, dat in één produktiestroom woningwet-, premie- en vrije sector woningen tot stand brengt. Een bouwteam is totaal iets anders.

Dit is een vorm van dwang, die niet scherp genoeg kan worden veroordeeld. De overheid heeft in 1961 voor de

²⁾ Het programma voor 1965 betreft (globaal): woningwetbouw: 45.000; premiebouw: 25.000 en ongesubsidieerde bouw: 25.000. Red.

ongesubsidieerde bouw, die altijd vrij was geweest, de rijks-goedkeuring ingevoerd. Ten onrechte zoals later bleek, want de overspanning op de bouwmarkt werd niet veroorzaakt door de vrije sector bouw maar door het niet opschieten van de woningwetbouw in de grotere gemeenten.

Sindsdien is de vrije sector niet meer vrij, doch heeft de overheid de macht om bouwondernemers, die een initiatief willen ontwikkelen in de vrije sector — en die zijn er nog in ruime mate — te dwingen het werk van een andere bedrijfsgroep, de aannemers, over te nemen, dat deze om alleszins begrijpelijke redenen laten liggen.

Nog eens, dit is niet het vormen van een bouwteam, waardoor een produktiestroom tot stand komt; maar wat dezer dagen genoemd werd „een overheidsmaatregel, waardoor de volkshuisvesting kunstmatig van de normaal te achten situatie wordt afgehouden”.

In 1961 schreef de Directeur Generaal van de Volkshuisvesting in zijn verslag over het afgelopen jaar het volgende. „De vrije sector in de woningbouw, dit is de bouw van woningen zonder rijkssteun, heeft voor een bijzondere verrassing gezorgd. Gedurende de voorafgaande jaren omvatte deze sector slechts enkele duizenden woningen, of wel 3 à 5 pCt. van de woningproductie. In het afgelopen jaar groeide dit aantal sterk aan; er werd voor 18.600 woningen een gemeentelijke bouwvergunning verleend, dat is dus ruim 20 pCt. van het totaal aantal woningen, met de bouw waarvan is begonnen. Dit is een ontwikkeling, die in het kader van een terugkeer naar meer normale verhoudingen in de woningvoorziening zeker met *vreugde begroet mag worden*”.

Deze hoopvolle ontwikkeling heeft zich inderdaad doorgezet: bijna 20.000 vrije sector woningen in 1961, bijna 26.000 in 1962, ruim 28.000 in 1963, ieder jaar meer dan het contingent.

In 1964 is echter het contingent voor de vrije sector ten behoeve van de woningwetbouw met 5.000 verlaagd en is aan de gesignaleerde hoopvolle ontwikkeling een einde gemaakt. De overheid tracht thans de bouwcapaciteit, die voor de vrije sector beschikbaar is, met dwang naar de woningwetsector te dirigeren. Het resultaat hiervan zal zijn, dat geen van beide het toegewezen contingent haalt, en in ieder geval dat de vrije sector op verre na niet de produktie zal leveren, die bij een voortzetting van het gezonde beleid bereikbaar zou zijn.

Men vraagt zich met verwondering af, of in 1964 niet meer waar is, wat de Directeur Generaal in zijn verslag over 1962 schreef, dat met regulieringsmethodieken wel enige bezwaren kunnen worden tegengegaan en ongewenste spanningen beperkt, doch dat *een substantiële opvoering van de woningproductie vooral van het bedrijfsleven zal moeten uitgaan*.

De tragiek van het tegenwoordige beleid is nu, dat overigens met de beste bedoelingen het initiatief van het bedrijfsleven voor een belangrijk deel wordt uitgeschakeld en dat door wat men noemt „pakketvorming” de woningproductie wordt afgeremd in plaats van gestimuleerd.

Onze overheden zien nog steeds niet in, dat de woningbouw moet worden afgestemd op de behoefte van alle woningbehoevenden en niet op die van de betrekkelijk kleine groep woningzoekenden. Voor een deel van deze groep zijn inderdaad zeer goedkope woningen nodig, maar die behoeven wij niet te bouwen; die zijn er al. Wij tellen ze bij honderdduizenden in de vóóroorlogse woningwetbouw en in de woningwetbouw tussen 1945 en omstreeks 1952. Wij behoeven slechts een bescheiden deel van deze woningen vrij te maken om alle woningzoekenden van geringe draagkracht te helpen.

En hoe maken wij deze woningen vrij? Door het op ruime schaal bouwen van vrije sector woningen van een bescheiden type. Vele bewoners van woningwetwoningen en van goedkopere particuliere woningen, die profiteren van de toenemende welvaart, vragen een woning, waaraan zij wat meer eisen kunnen stellen dan aan een woningwetwoning en zijn ook bereid voor dat meerdere te betalen. Het particulier initiatief staat gereed ze te bouwen. Daar-

voor is geen enkele overheidsbemoeiing nodig en het behoef de overheid ook niets te kosten.

Op deze wijze kunnen de woningzoekenden van geringe draagkracht inderdaad aan een goede en goedkope woning worden geholpen. Voor de bijzondere groepen, voor welke dit niet mogelijk blijkt, hebben wij dan nog het contingent woningwetbouw. Dit is woningvoorziening met gezonde middelen, die bovendien veel minder overheidsbemoeiing vraagt, de overheid veel minder kost en een veel grotere woningproductie zal leveren.

De Minister ziet terecht als ideaal voor de woningproductie een systeem van „elkaar harmonisch opvolgende produktiestromen”. Die stromen kunnen wij verkrijgen, wanneer het bedrijfsleven de gelegenheid krijgt om initiatieven te ontplooiën en een planning op lange termijn te maken. Dan krijgen wij *meer* woningen en weldra ook — door de werking van de concurrentie — *goedkopere* woningen en *betere* woningen. Dit is een ervaringsfeit.

Legt men echter het initiatief aan banden door dwangmaatregelen als „pakketvorming”, die lijnrecht tegen de gezonde ontwikkeling ingaan, dan komen wij — ook daarvoor staat de ervaring borg — nooit uit de tegenwoordige woningmisère.

Hilversum.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

Vergelijkend warenonderzoek: voorziet het in een behoefte?

De beschouwingen van de Nederlandse Studiecommissie voor Distributievraagstukken inzake „De plaats van de consumentenorganisaties in de Westerse landen”¹⁾ bieden een goede gelegenheid voor enige aanvullende kanttekeningen over het „vergelijkend warenonderzoek”. Kanttekeningen, die het onderwerp analyserend belichten vanuit het gezichtspunt:

— *Aan welk vergelijkend warenonderzoek bestaat bij de consument de meeste behoefte?*²⁾

In het algemeen houdt het vergelijkend warenonderzoek zich bezig met — vergelijkende — beoordelingen van *kwaliteit* en/of *kwantiteit* van de onderzochte artikelen. (Kwaliteit: „het vetgehalte van de vergeleken produkten is als volgt”. Kwantiteit: „verpakking A bevat a gram, verpakking B bevat b gram, hetgeen neerkomt op een verschil in prijs-per-100-gram als volgt”.)

De instantie die zich belast met het vergelijkend warenonderzoek neemt derhalve een functie van de consument over. Heeft de consument daar „behoefte” aan? Men zal hierop, naar onze mening, een *genuanceerd* antwoord moeten geven.

Zo kan het bijv. zijn dat de consument met name de *wantitatieve* verhoudingen gemakkelijk zelf zou kunnen vaststellen („verpakking A levert mij blijkens het etiket

a gram voor x cent, verpakking B levert mij b gram voor ij cent”), maar het eenvoudig nalaat. Hier is dus primair sprake van een „opvoeding tot verstandige consument”.

Het kan ook zijn, dat een dergelijke vergelijking door de consument van hem speciale (*weeg*)proeven zou vergen; een bezigheid, die op zichzelf niet moeilijk is, maar die hij niettemin om begrijpelijke redenen eveneens zal nalaten. (Wie gaat van 5 busjes babyvoeder bepalen hoeveel poeder er in zit, in verhouding tot de prijs?) Bij het eerste voorbeeld zijn de gewichten op de verpakking vermeld, bij het tweede niet. Dat is het verschil.

De — vergelijkende — beoordeling van de *kwaliteit* toont nog meer varianten met betrekking tot de vraag of de consument „behoefte heeft” aan de uitkomsten van een vergelijkend warenonderzoek. Vooruitlopend op wat wij hierover willen zeggen, voelt men al aan dat er bijv. een verschil is tussen:

— een vergelijking van de schrijfkwaliteit van een aantal ballpoints,

— een vergelijking van de gebruikswaarde en het gebruiksgemak van een aantal camera's en

— een vergelijking van het vitaminegehalte van een aantal merken levertraan.

De vraag, in hoeverre het vergelijkend warenonderzoek inderdaad „in een behoefte voorziet”, zouden wij voorhands afhankelijk willen stellen van een tweetal aspecten:

- *kan de consument het ook zelf doen?*
- *hoe erg is het als hij een fout maakt?*

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 13 en 20 mei 1964.

²⁾ Wij laten het signaleren van ondeugdelijke of zelfs gevaarlijke artikelen in dit verband buiten beschouwing; het nut daarvan is te evident.

Om met het laatste te beginnen: ontmoeten wij hier al niet een verschil tussen de als voorbeeld genoemde ballpoints en camera's?

Dit verschil kan dan onder meer worden gekarakteriseerd door:

- de prijs van het artikel,
- de koopfrequentie van het artikel.

In het algemeen is er een verband tussen deze twee, in die zin, dat hooggeprijsde artikelen een lage koopfrequentie zullen hebben. Met andere woorden: het verschil tussen een ballpoint en een camera is niet alleen dat een ballpoint zoveel goedkoper is, maar tevens dat men aan een eenmaal gekochte camera „jaren vastzit”, Daarom is een foutief gekochte camera „erger” dan een foutief gekochte ballpoint. Dat is duidelijk ³⁾.

Wij mogen dus constateren dat:

— de behoefte aan deskundige voorlichting, dankzij een door een consumentenorganisatie uitgevoerd vergelijkend warenonderzoek, groter is, naarmate het artikelen betreft met een hogere prijs, respectievelijk een lagere koopfrequentie.

Om nog even op deze relatie tussen prijs en koopfrequentie door te gaan: een hoge prijs is uiteraard prohibitief voor de koopfrequentie, dus voor: het herstellen van een foutieve aankoop. Maar er zou toch — financieel gesproken — nauwelijks bezwaar behoeven te bestaan een goedkoop artikel dat niet blijkt te voldoen door een nieuw te vervangen — ook al is het eigenlijk een artikel met een lage koopfrequentie. Wie bijv. een zakagenda heeft gekocht die na enige weken hinderlijke bezwaren blijkt te hebben, zou toch eenvoudig een andere zakagenda kunnen kopen, waar hij weer een jaar lang „plezier van heeft”. Maar wie doet dat? En hoe lang kan men in een huishouden tobben met een „eigenlijk-niet-goede” blikopener...? Zelfs dáár is deskundige voorlichting dus nog nuttig. Mensen zijn zo vaak „a penny wise and a pound foolish”. Het sprekendste voorbeeld, hoewel ietwat buiten ons onderwerp vallend: de wintersportfilm waar nog 2 plaatjes op zitten en die dus moet wachten tot de zomer...

Keren wij terug tot onze ballpoints en camera's. Er is immers nog een ander verschil en wel in verband met de eerstgenoemde vraag: „kan de consument het vergelijkend warenonderzoek zèlf doen?”

Niet alleen dat de prijs en koopfrequentie de consument in staat stellen in korte tijd zèlf een „vergelijkend warenonderzoek” uit te voeren voor ballpoints — iets dat met camera's praktisch niet mogelijk is — maar bovendien is de kwalitatieve beoordeling en vergelijkende beoordeling van camera's nagenoeg onmogelijk voor de individuele koper.

Wederom in het algemeen: hoe duurder het artikel, hoe moeilijker het voor de consument te beoordelen is. En dus: hoe groter voor hem de behoefte aan deskundige voorlichting. Wij denken hier dus bijv. aan duurzame gebruiksgoederen. Uiteraard zijn ook hier uitzonderingen, dit wil zeggen: dure artikelen, met een lage koopfrequentie, maar toch individueel, en direct, beoordeelbaar: wie een bepaald soort man-made fibre deken koopt, kan na één nacht ontdekken „dat men het er niet warm onder heeft”! De betekenis van deskundige voorlichting schuilt dan niet primair in de moeilijkheid-van-beoordeling, maar in de moeilijkheid-van-beoordeling-tevooren. Hééft men hem eenmaal dan heeft men, individueel, direct, een oordeel. Bij

³⁾ Volledigheidshalve: op praktische gronden zal men geen hooggeprijsde artikelen aantreffen met een hoge koopfrequentie, maar er bestaan ontelbare laaggeprijsde artikelen met — niettemin — een lage koopfrequentie: zakagenda's en nootmuscaat!

camera's ligt dat veel gecompliceerder: een camera is veel gecompliceerder!

In het bovenstaande hebben wij enige malen het woord „individueel” genoemd. Toch hebben de genoemde voorbeelden dit kenmerk, dat er in de praktijk des dagelijks levens ook een „collectieve beoordeling” kan plaatsvinden en in feite ook veelal plaatsvindt.

Met andere woorden: de consumenten kunnen, als collectiviteit, een vergelijkend warenonderzoek doen, en elkaar daardoor in zekere zin beveiligen tegen onjuiste aankopen. Dat is ook wat er in werkelijkheid in vele gevallen gebeurt. De buurvrouw kan zeggen: „koop zo'n deken niet, hij verwarmt niet”. Zij is weliswaar zèlf de dupe geworden maar beschermt haar vriendinnen. De buurman kan zeggen: „ik zou in jouw geval niet camera A, maar camera B kopen, want...” Of: „ik zou verf C gebruiken, die dekt veel beter”.

Al kan en zal deze collectieve beoordeling nooit zo zorgvuldig en objectief — kunnen — zijn als een deskundig vergelijkend warenonderzoek, zij is althans mogelijk. Dat is zij niet voor het in de aanvang genoemde voorbeeld: levertraan. Ook de collectiviteit kan geen oordeel hebben over de waarde, i.c. het vitaminegehalte. Men kan het immers niet constateren. Evenmin kunnen automobilisten een gefundeerd oordeel hebben over de smeerwaarde van verschillende merken motorolie: Daar is niet alleen het individu, maar ook de collectiviteit hulpeloos. En zo ergens, dan voorziet het vergelijkend warenonderzoek hier in een behoefte.

Wij zouden de vraag, in hoeverre het vergelijkend warenonderzoek in een behoefte van de consument voorziet, ten slotte ook nog van een geheel andere kant willen benaderen. Het vergelijkend warenonderzoek ontleent zijn waarde, zo menen wij, aan deskundige objectiviteit. Het moet derhalve werken met normen. Met kwantificeerbare oordelen. De ratio is zijn leidsman.

Maar: wat is „een artikel”? In het bijzonder: „wat is een consumptie-artikel”? Wat beoogt de consument met de aankoop? Zoekt hij objectieve waarden? Zoekt hij alléén „objectieve waarden”? Bij motorolie wèl. Bij levertraan in hoge mate, maar daarnaast toch bijv. ook een subjectieve kwaliteit zoals: smaak. Bij pindakaas — zonder „geneesmiddelfacet” zoals levertraan — nog méér. En bij parfum?

Wat is „het nut” van een artikel, voor de consument? Is „het nut” alleen gelegen in het objectieve? Faraday heeft al de intrigerende vraag gesteld: „wat is het nut van een pasgeboren baby”? Misschien is zijn belangrijkste „nut” wel, dat hij zijn ouders gelukkig maakt...

Welnu. Consumptie-artikelen vertonen een geheel spectrum, vanaf: een artikel met bijkans uitsluitend objectief-meetbare waarde, tot een artikel welks waarde bijkans uitsluitend in het subjectieve ligt. In esthetische bevrediging, status, speeltuig of glimlach. En laten wij ons, in deze tijden van welvaart, durven verheugen in de charmes van het overbodige... Want wat is overbodig?

„Economy is the way of spending money, without getting any fun out of it”.

Theebuiltjes mogen dan per 100 gram thee belangrijk duurder zijn dan dezelfde thee, gewoon-verpakt; wie thee-builtjes koopt, koopt méér dan thee. Men koopt ook gemak, — schoonmaken, schenken en drinken — en men koopt

receptuurstandaardisatie. Maar een dergelijke vergelijking draagt de onmiskenbare tekenen van „de vermanende vinger”... Een vermaning die niet alleen rekening zal moeten houden met werkelijke kostprijsverschillen en met de — rechtmatige — honorering van „het idee”, maar die toch nauwelijks „in een behoefte voorziet” voor wie het geleverde gemak hoog acht, en graag bereid en in staat is daarvoor te betalen.

Het komt ons voor, dat het vergelijkend warenonderzoek nog zo'n groot gebied heeft waar het de consument inderdaad een grote dienst kan bewijzen, dat het zich niet meer dan strikt nodig is zou moeten begeven in een beoordeling van artikelen, waar *subjectieve* elementen een groot deel van de attractie voor de consument bepalen.

Samenvattend: het vergelijkend warenonderzoek voorziet in een behoefte van de consument in de volgende gevallen:

— artikelen waarvan de consument noch individueel, noch collectief de waarde kan bepalen en dus ook niet kan vergelijken;

— artikelen waar de consument moeilijk tevoren de — vergelijkende — waarde kan bepalen;

— en dan in het bijzonder: artikelen van de bovengenoemde categorieën, waarbij door een relatief hoge prijs en/of lage koopfrequentie een foutieve aankoop moeilijk te herstellen is.

Amsterdam.

Drs. D. J. DA SILVA.

INGEZONDEN STUK

De Miljoenennota 1965

Het artikel van collega Pen (in „E.-S.B.” van 23 september 1964) prikkelt, zoals meestal het geval is, in zo sterke mate, dat ik niet kan nalaten enkele punten te noemen, waar ik een andere of een genuanceerde visie zou willen vermelden.

1. Ik geloof, dat Pen de netto-methode niet juist ziet. Bij zijn paspoortvoorbeeld meent hij, dat er wel degelijk beslag is gelegd op ruimte door extra ambtenaren aan te stellen. Maar ik zie het zo, dat dit beslag wordt geneutraliseerd doordat de particulieren tegelijkertijd door de hogere leges minder andere goederen en diensten kopen en dus minder mensen te werk stellen. Er zijn meer ambtenaren en die zullen dus in de volgende ronde meer besteden, maar die leveranciers van goederen en diensten, die de dupe werden van de hogere leges, zullen minder besteden. Ik dacht, dat de netto-methode daarom wel geoorloofd was.

2. Ik deel geheel Pens bezwaren tegen de behandeling van de salarisverhogingen. Ik heb mij er deze keer niet in verdiept, doch in „E.-S.B.” van 1 november 1961 heb ik er met mijn toenmalige collega Witteveen over gediscussieerd. Mijn bezwaren van toen en Pens opmerkingen van nu dekken elkaar niet geheel, maar gaan toch in dezelfde richting.

3. Ik deel in het geheel niet de opmerkingen over het begrotingstekort. Pen spreekt over bijna f. 1 mrd., doch vermeldt daarbij niet, dat de aflossing van f. 550 mln. op de binnenlandse gevestigde schuld in dit tekort is begrepen. M.a.w.: aan nieuwe leningen behoeft slechts f. 450 mln. te worden uitgegeven om een inflatoire financiering te vermijden. Dat is toch op een uitgaventotaal van ruim f. 14 mrd. (zonder die aflossingen mee te rekenen) niet de moeite waard. Bezien vanuit dit oogpunt kan men de opstellers van de begroting weinig verwijten. (Ik zie daarbij gemak-

halve af van de kwestie van de voorinschrijfrekening, die de financiering nog gemakkelijker maakt).

4. Pen wil, in plaats van neutralisatie, kennelijk liever de progressiefactor gebruiken om inflatoire gevaren te bestrijden. Omdat dit onder economen een opvatting is, die wel meer gehoord wordt, wil ik wel eens als mijn mening geven, dat dit erop neer komt, dat men de conjunctuurpolitiek belangrijker acht dan een rechtvaardige inkomensverdeling. Als men op een bepaald moment de inkomensverdeling redelijk acht, althans geen aanleiding ziet voor de overheid om er iets aan te doen, dan betekent de werking van de progressie, dat na enige jaren die inkomensverdeling anders wordt, dus onredelijker. Ik zie niet in, waarom de redressering van die onredelijkheid altijd achter moet staan bij de eisen van de conjunctuurpolitiek, m.a.w. waarom de conjunctuurpolitiek altijd op die onredelijke progressiefactor moet drijven. Doch dit is uiteraard een politiek oordeel; men kan zoals Pen de prioriteit ook anders stellen. Als men dan maar erkent, dat ook dat een politieke visie is.

5. Pen heeft terecht de aandacht gevraagd voor de principiële vraag: budget- of marktmechanisme en ik zou het toejuichen als het stellen van deze vraag zou leiden tot een discussie erover en tot het geven van haar visie erop door de regering. Ik wil voorop stellen, dat ik elke uitgave daarbij afzonderlijk zou willen bezien. In verband met de noodzaak van gelijke kansen bij de toegang tot het wetenschappelijk onderwijs ben ik met een verdubbeling van de collegegelden niet gelukkig. Maar ik ben wel van mening, dat we in sterkere mate op het marktmechanisme moeten steunen en dat de laatste tijd het budgetmechanisme te sterk op de voorgrond is gekomen. Mijn bezwaar daartegen is, dat wij te weinig criteria hebben om uit te maken welke openbare voorzieningen (en tot welke bedragen) wij moeten invoeren of handhaven. Ik wil de beleidsvrijheid, waar Pen zoveel voor voelt, niet te zwaar aanzetten, omdat ik altijd een beetje bang ben voor een teveel aan collectivisme. Maar op de laatste vergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde is wel gebleken, dat daar verschillend over wordt gedacht.

6. Al ben ik dus, op grond van 5, niet afkerig van retributies in verband met de wegebouw, ik zie niet in waarom daarvoor een Wegenfonds nodig is. Ik zou het met Pen onjuist vinden, indien een dergelijk fonds buiten de begroting om zou kunnen opereren. Iets is of particulier of publiek. Als het publiek is, dan moet het ook vallen onder de daarvoor geldende procedure. Maar dat neemt niet weg, dat men degenen, die vooral van de wegebouw profiteren, ook in sterkere mate dan anderen daarvoor kan laten betalen.

Tilburg.

H. W. J. BOSMAN.

NASCHRIFT

Het meest interessante meningsverschil tussen collega Bosman en mij gaat over de zelfdekkende uitgaven. We zijn het weliswaar ook niet eens over de inkomensverdeling, maar dat zijn van die politieke waarde-oordelen waar men lang over kan praten; ik vind de huidige situatie niet redelijk en acht de progressie voor de hogere inkomens niet onrechtvaardig (al zijn er wel praktische bezwaren tegen). Bosman en ik zijn het er echter over eens, dat de neutralisatie van de progressie conjunctureel verkeerd valt, en dat was een van de dingen die ik in mijn artikel, be- weerde.

Ook over het begrotingstekort bestaat nauwelijks verschil van mening. Het spreekt vanzelf, dat daarbij de

schuldaflossing in aanmerking moet worden genomen, en ik had dat bepaald wel wat duidelijker mogen vermelden. Maar ook bij Bosman blijft er een begrotingstekort over, al is het dan „maar” f. 450 mln. Het tekort past, in weerwil van zijn beperktheid, niet in de conjuncturele situatie. Als Bosman de opstellers van de Miljoenennota op dit punt „weinig” wil verwijten sluit ik mij daar bij aan; ook ik schreef, dat het teveel gevraagd zou zijn om meteen het hele tekort weg te werken. Mijn verwijt terzake aan de begroting 1965 was maar licht, zij het dat het gevoegd werd bij andere lichte verwijten, nl. het inflatoir meedrijven van de overheidsuitgaven. Mijn eigenlijke punt van kritiek betrof het merkwaardige feit, dat in de Miljoenennota in het geheel geen aandacht werd besteed aan de conjuncturele zijde van het tekort.

De kwestie van de zelfdekkende uitgaven is lastiger. Leggen zij beslag op ruimte? Nee, zegt de Miljoenennota en Bosman beaamt het, want als mensen hun geld gaan uitgeven aan paspoorten kopen zij pro tanto minder van andere goederen en diensten, en tegenover de extra ambtenaren die de paspoorten uitreiken staat een verkleind beslag op productiefactoren in de particuliere sector. Mijn gedachtengang is daarentegen meer deze, dat extra overheidsuitgaven, ook al worden zij terstond gedekt door nieuwe belastingen of retributies, de omvang van de particuliere sector niet verkleinen; de extra ambtenaren worden niet gecompenseerd door minder productie elders. Dit is het zgn. theorema van Haavelmo. Het gaat alleen op, indien de nieuw aangestelde ambtenaren tevoren geen werk hadden; werden zij door de overheid weggezogen uit de particuliere sector, dan klopt het theorema van Haavelmo niet. Dit laatste is het door Bosman beschouwde geval. Welk van beide gevallen het best met de realiteit strookt is moeilijk te zeggen. Wellicht ligt de waarheid in het midden; maar ook dan is de netto-methode voor kritiek vatbaar, die immers stelt dat een vergroting der zelfdekkende overheidsuitgaven in het geheel geen beslag legt op ruimte. Intussen geef ik Bosman gaarne toe, dat het allemaal ingewikkelder is dan ik het heb voorgesteld.

Groningen.

J. PEN.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

In het universitaire jaar 1964-1965 zullen nieuwe postdoctorale leergangen over onderwerpen betreffende de Europese Gemeenschappen worden gehouden te Leiden, Utrecht, Amsterdam en Rotterdam. De bijzonderheden omtrent de leergangen te Leiden, Utrecht en Rotterdam volgen hieronder. Over de leergang te Amsterdam (onderwerp: Europees kapitaalverkeer en Europese kapitaalmarkt), die op een later tijdstip zal aanvangen, worden nog nadere gegevens bekendgemaakt.

Leiden. Onderwerp: De rechtsorde der Europese Gemeenschappen tussen het internationale en het nationale recht.

31-10-1964: De verhouding tussen het volkenrecht, het Gemeenschapsrecht en het recht der lid-staten. Docent: Prof. Jhr. Mr. H. F. van Panhuys.

14-11-1964: De uitvoering van het Verdrag en de verordeningen. Gemeenschapsbestuur en nationaal bestuur. Docent: Prof. Mr. P. J. G. Kapteyn.

28-11-1964: Het toezicht door het Hof op de naleving der verdragsverplichtingen door lid-staten en particulieren. Docent: Prof. Mr. A. M. Donner.

E.-S.B. 7-10-1964

12-12-1964: De vervoerswetgeving, haar verhouding tot internationale verdragen en haar werking in de lid-staten. Docent: Prof. Mr. W. Riphagen.

30-1-1965: De ontsnapingsclausules en het recht van de lid-staten. Bescherming van publieke en private belangen. Docent: Mr. G. van Setten.

13-2-1965: De bronnen van het Gemeenschapsrecht. Docent: Prof. Mr. A. J. P. Tammes.

27-2-1965: De kartelwetgeving van de E.E.G., haar werking in de lid-staten en daarbuiten. Docent: Mr. B. Baardman.

13-3-1965: Het toezicht door de Commissie op de naleving der verdragsverplichtingen door lid-staten en particulieren. Docent: Mr. H. G. Schermers.

27-3-1965: De uitlegging van het Verdrag en de daarop steunende, verbindende rechtsregels. Docent: Prof. Dr. I. Samkalden.

Colleges van 10.00 - 12.00 uur in het „Gravensteen”, Pieterskerkhof 6, Leiden. Gemeenschappelijke koffietafel. Discussie. Einde 15.00 uur.

Aanvraag inschrijvingsformulieren bij: Europa-Instituut, Pieterskerkhof 6, Leiden. De kosten der leergang bedragen f. 25. Sluiting der inschrijving 16 oktober 1964.

Utrecht. Onderwerp: Juridische aspecten van de vrijheid van vestiging en dienstenverkeer in de E.E.G.

7-11-1964: De vrijheid van vestiging en dienstenverkeer in het E.E.G.-Verdrag. Plaats en inhoud. Docent: Prof. Dr. I. Samkalden.

21-11-1964: De vrijheid van vestiging en dienstenverkeer in het E.E.G.-Verdrag. Wijze van verwezenlijking. Docent: Mr. H. H. Maas.

12-12-1964: Vennootschappen en de E.E.G.-bepalingen betreffende de vrijheid van vestiging en dienstenverkeer. Onderlinge erkenning, verplaatsing van zetel en fusie van vennootschappen. Docent: Prof. Mr. J. G. Sauveplanne.

19-12-1964: Harmonisatie van het vennootschapsrecht. Docent: Prof. Mr. P. Sanders.

23-1-1965: Samenwerking met betrekking tot het executierecht in de E.E.G. Docent: Jhr. Mr. Th. K. M. J. van Sasse van Ysselt.

Samenwerking met betrekking tot het faillissementsrecht in de E.E.G. Docent: Mr. W. G. Belinfante.

6-2-1965: Vrijheid van vestiging en dienstenverkeer. Industrie, handel en ambacht. Docent: Mr. H. H. Maas.

20-2-1965: Vrijheid van vestiging en dienstenverkeer. Verzekeringswezen. Docent: Mr. B. F. Everts.

6-3-1965: Vrijheid van vestiging en dienstenverkeer. Vrije beroepen. Docent nader aan te wijzen.

Colleges van 10.00 - 12.00 uur in het Universiteitsgebouw, Domplein, Utrecht. Na een korte pauze discussie. Einde 13.30 uur.

Inschrijvingsformulieren met nadere gegevens kunnen schriftelijk worden aangevraagd bij het Volkenrechtelijk Instituut, Janskerkhof 16, Utrecht. Sluiting der inschrijving 16 oktober. De kosten der leergang bedragen f. 25.

Rotterdam. Onderwerp: Problemen met betrekking tot de planning op middellange termijn in Europa.

24-10-1964: De actualiteit en de problematiek van de planning op middellange termijn in West-Europa voor overheid en bedrijfsleven. Docent: Prof. Drs. C. J. van Eijk, hoogleraar Staathuishoudkunde te Rotterdam.

7-11-1964: Problemen van planning op middellange termijn, gezien vanuit het bedrijfsleven. Docent: 1. (waarschijnlijk) Drs. P. L. Justman Jacob, directeur Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken te IJmuiden; 2. Dr. M. Weisglas, hoofd Economische Afdeling Unilever N.V. te Rotterdam.

21-11-1964: Planning op middellange termijn, gezien vanuit het standpunt van de Nederlandse overheid. Docent: Drs. C. A. van den Beld, afdelingschef Centraal Planbureau te 's-Gravenhage.

5-12-1964: De visie en de voorstellen van de Europese Commissie ten aanzien van de mogelijkheden en het belang van coördinatie in Europees verband van het planningbeleid in de lid-staten. Docent: een nader aan te wijzen functionaris van de Europese Commissie.

19-12-1964: Paneldiscussie tussen enkele van de sprekers en enkele deelnemers aan de cursus over de consequenties van de behandelde problemen voor het Nederlandse bedrijfsleven en het beleid van de Nederlandse regering.

Colleges aanvang 10.00 uur in het gebouw van de Nederlandse Economische Hogeschool, Pieter de Hoochweg 122, Rotterdam. Na afloop discussie. Einde ca. 12.45 uur.

Aanvraag inschrijvingsformulieren bij: Prof. Drs. C. J. van Eijk, Ned. Economische Hogeschool. De kosten der leergang bedragen f. 25. Sluiting der inschrijving 21 oktober 1964.

EILANDGEBIED ARUBA

Het Bestuurscollege van het eilandgebied Aruba (Nederlandse - Antillen) roept sollicitanten op voor de functie van

econoom

bij de dienst voor economische ontwikkeling.

Vereist wordt een grondige opleiding, alsmede ervaring op het gebied van economische planning. Een universitaire opleiding verdient de voorkeur.

De bezoldiging bedraagt, inclusief duurtetoelag: ongehuwd: van Naf. 9684,— tot Naf. 11796,— gehuwd: (met meer dan 2 kinderen) van Naf. 13452,— tot Naf. 16152,—.

De bezoldiging van de gehuwden zonder kinderen en met 1 of 2 kinderen ligt tussen de genoemde bedragen in. 2-jaarlijkse periodieke verhogingen. Aanstelling boven minimum niet uitgesloten.

Kindertoelage: Naf. 300,— per jaar per kind. Uitrustingskosten: ongehuwd Naf. 1500,—, gehuwd Naf. 3000,—.

Benoeming geschiedt op arbeidscontract, voorshands voor een periode van 5 jaren. Spoedige indiensttreding gewenst. Overtocht voor overheidsrekening. Na beëindiging van een dienstverband van ten minste 5 jaren 1 maand verlof voor ieder vol jaar onafgebroken dienst, alsmede een terugzendpremie tot maximaal Naf. 1250,— voor ongehuwden, of Naf. 5000,— voor gehuwden.

Sollicitaties, waarin te vermelden geboortedatum en -plaats, burgerlijke staat en gezinsgrootte, staat van dienst en referenties, binnen 10 dagen aan het Bestuurscollege van het eilandgebied Aruba, en een afschrift aan de heer J. Eikelenboom, hoofd van de gemeentelijke accountantsdienst te Groningen (oud-hoofd van de dienst voor economische ontwikkeling).

De sollicitanten zullen bereid moeten zijn zich aan een psychologische test te onderwerpen.

Een recente pasfoto dient te worden bijgevoegd.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Het leeuwedeel van de ultimo-uitzetting van bankpapier moest eind september door de banken worden gefinancierd, als gevolg waarvan het saldo van deze instellingen bij De Nederlandsche Bank sterk terugliep. De betaling van vennootschapsbelasting heeft in de 28 september eindigende periode reeds een rol gespeeld, doch in de afgelopen week is deze factor overheersend geworden. Op 1 oktober stond hier een belangrijke tegenstroom uit aflopend schatkistpapier tegenover, doch het is wel zeker, dat de markt meer geld heeft verloren dan gewonnen. Vandaar dat zich een verkrapping heeft voorgedaan, die aanleiding was de daggeldrente vrijdag jl. van 2½ pCt. op 3 pCt. te brengen. Voorlopig blijft de belastingbetaling haar stempel op de ontwikkeling drukken.

Nog even op het eerste halfjaar 1964 teruggrijpend, zien wij uit de cijfers van de oorzaken in de veranderingen van de binnenlandse liquiditeiten, dat de liquiditeitscreatie van de overheid en van de banken t.b.v. de private sector de drainerende invloed van het tekort op de betalingsbalans heeft overspoeld. In het bijzonder de schepping van liquiditeiten door financiële transacties van de Staat is zeer groot geweest, niet alleen absoluut doch ook in verhouding tot het bedrag van het eerste halfjaar 1963 (f. 741 mln. tegenover f. 78 mln.).

Kapitaalmarkt.

De besparingen bij de traditionele spaarinstellingen blijven in 1964 achter bij de ontwikkeling in 1963. In het tijdvak

GEMEENTE APELDOORN

Bij de Centrale Administratie kan worden geplaatst een

▶ FUNCTIONARIS

die, onder supervisie van de directeur, zal worden belast met de dagelijkse leiding van de dienst.

Vereist: ruime deskundigheid ten aanzien van bedrijfseconomische en administratief organisatorische vraagstukken, die in het bijzonder blijkt uit een adequate ontwikkeling.

Aanstelling zal, afhankelijk van opleiding en ervaring, plaatsvinden in de rang van:

REFERENDARIS f. 13.320,— — f. 17.688,— of

REFERENDARIS A. f. 14.928,— — f. 19.188,—

Exclusief huurcompensatie en vakantie-toeslag.

Sollicitaties onder no. 462, binnen 10 dagen na het verschijnen van dit blad, te richten aan de Directeur van de Centrale Personeelsdienst, Raadhuisplein 8 te Apeldoorn.

van januari/augustus bedroeg het spaarverschil in 1964 f. 806 mln. en in 1963 f. 1.054 mln. De hoge kapitaalmarktrente kan hier een rol spelen, hetgeen ook bij de besparingen, die de handelsbanken toevloeien, merkbaar wordt. Vele spaarders blijken bij hogere rente een voorkeur voor andere beleggingsvormen te tonen.

De spaarbanken hebben verder van zich doen spreken door hun plannen een mogelijkheid te openen op een spaarbankboekje tot een beperkt bedrag ook in het buitenland geld op te nemen. Deze boekjes zouden daardoor tot op zekere hoogte een functie krijgen die reeds lang door reiskredietbrieven wordt vervuld. Dit zou tevens betekenen, dat de spaarbanken weer een stukje verder zijn opgeschoven in de richting van instituten voor het betalingsverkeer.

Volgens de visie van de Minister van Financiën is de toestand op de kapitaalmarkt fundamenteel nog niet veranderd. Bijzondere omstandigheden, zoals de toeneming van de rentegevoeligheid van beleggers bij hogere rente, het tijdelijk terugtreden van de lagere overheid als vrager in verband met het leningplafond en aanbod van buitenlands kapitaal, hebben een zwakke rentedaling teweeg gebracht, die overigens in de afgelopen week in haar tegendeel verkeerde.

Ofschoon enige tijd geleden geruchten over een staatslening de ronde deden komt de aankondiging op dinsdag jl. van een $5\frac{1}{4}$ pCt. lening van f. 200 mln. tegen 98,5 pCt. als een verrassing. Uit de ontwikkeling van 's Rijks kas in 1964 blijkt de noodzaak van een lening van deze grootte niet en ook zal het wel niet de bedoeling zijn zich reeds voor 1965 veilig te stellen.

Hoewel de Minister onlangs tijdens het mondeling overleg met de vaste commissie van Financiën verklaarde, dat van een verdere afroming van liquiditeiten nauwelijks sprake kan zijn, kan worden geconcludeerd dat deze lening ten dele een liquiditeitsbindend effect heeft. In de officiële tekst van de publikatie van het Ministerie wordt terzake geen toelichting gegeven. Wellicht speelt de wenselijkheid van afroming van de uit het buitenland binnenvloeiende gelden mede een rol.

Adverteer in
Economisch-Statistische
Berichten

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	25 sept. 1964	2 okt. 1964
Algemeen	392	419 — 394	411	411
Intern. concerns	548	598 — 553	587	588
Industrie	341	357 — 327	350	348
Scheepvaart	153	161 — 133	140	140
Banken en verzekering	232	249 — 223	233	230
Handel enz.	165	175 — 156	166	165

Bron: AN.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.				
Kon. Petroleum	f. 147,50 a)		f. 159,80	f. 164,40
Philips G.B.	f. 148,30		f. 161,10	f. 160,50
Unilever	f. 138,90		f. 148,30	f. 148,10
Expl. Mij. Scheveningen	398		261½	252
A.K.U.	526		476½	475
Hoogovens, n.r.c.	564½		614	605
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775		909½	920
Nationale-Nederlanden, c	870		795	775½
Zwanenberg-Organon	900		983	997
Robeco	f. 227		f. 235	f. 236
New York.				
Dow Jones Industrials	760		875	873
Rentestand.				
Langl. staatsobl. b)	4,71		5,03	5,11
Aand.: internationalen b)	3,15 c)		..	3,34
lokale b)	3,66 c)		..	3,61
Disconto driemaands schatkistpapier	2½		ca. 3¾	ca. 3¾

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

ADVIESBUREAU VOOR BEDRIJFSORGANISATIE AVB te Utrecht

zoekt ter uitbreiding van zijn afdeling Commerciële Organisatie en Marktonderzoek een

commercieel functionaris

in de leeftijd van ca 30 jaar. Ervaring ten aanzien van de problematiek betreffende de daadwerkelijke verkoop en de commerciële organisatie strekken tot aanbeveling.

Deze functionaris zal na een ruime inwerkperiode worden belast met het verrichten van onderzoeken op commercieel-organisatorisch terrein bij middelgrote ondernemingen. Deze onderzoeken die in teamverband, doch met een ruim mate van zelfstandigheid verricht worden, hebben betrekking op de volgende facetten:

- het analyseren en adviseren inzake commerciële beleidsaspecten;
- het vaststellen, analyseren en interpreteren van marktontwikkelingen;
- het verrichten van marktonderzoeken;
- het adviseren inzake de interne en externe verkooporganisatie.

Voor de vervulling van deze functie gaan de gedachten uit naar iemand met tenminste middelbare schoolopleiding aangevuld met commerciële, bedrijfseconomische, en/of statistische opleiding en ervaring.

Eigenhandig geschreven brieven met uitvoerige gegevens worden onder nummer 145 ingewacht bij

Psychologisch Adviesbureau
L. Deen en Dr. J. G. H. Bokslag
Nwe Binnenweg 474, R'dam.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Advertentie-afd. — Postbus 42 — Schiedam

Bij het Ministerie van Economische Zaken is een mogelijkheid tot plaatsing van

DOCTORANDI IN DE ECONOMIE en MEESTERS IN DE RECHTEN

Leeftijd: ten hoogste 40 jaar. Salariëring: afhankelijk van leeftijd en ervaring max. f. 1.605,— per maand. Salarisverhoging per 1 januari 1965 is in voorbereiding.

Solliciteren kunnen ook degenen, die binnenkort afstuderen of uit militaire dienst komen.

Brieven te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsafdeling, 1e v. d. Boschstraat 15, 's-Gravenhage. Telefonisch (070) 81 40 11, toestel 2724, kan een afspraak worden gemaakt voor een oriënterend gesprek.

Adverteer meer in „E.-S.B.”

Winterthur LEVEN

ZWITSERSCHE MAATSCHAPPIJ
VAN LEVENSVERZEKERING

zoekt een
specialist
voor

groepsverzekering

In de landen van Europa, waar de Maatschappij werkzaam is, wordt het collectieve bedrijf met succes uitgeoefend.

Op een verzekerd bestand per ultimo 1963 van ruim vijf miljard bedroeg het aandeel in collectief 35%.

Aantrekkelijke tarieven en winstdeling voor collectieve relaties vormen de grondslagen van het succes.

De aan te stellen medewerker zal in Zwitserland terdege worden ingewerkt, doch daarnaast zal hij moeten beschikken over praktijkervaring en een grondige kennis van de vele facetten van het collectieve bedrijf.

Het ligt in de bedoeling hem de organisatie van de collectieve sector toe te vertrouwen, waarbij het zwaartepunt zal liggen op het optreden naar buiten.

Honorering en verdere voorwaarden zijn volledig in overeenstemming met de belangrijkheid van de functie.

(Indien aan een vertrouwelijk gesprek vooraf de voorkeur wordt gegeven, kan een afspraak worden gemaakt met de directie voor Nederland, Herengracht 520, Amsterdam, tel. 24 76 44 aan welk adres eveneens sollicitaties kunnen worden gericht.)

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiter-aard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam

Waar de groei snel is, zijn uw kansen groot.

Het gebruik van computers neemt snel toe. Dit wordt zowel veroorzaakt door de steeds grotere behoefte van bedrijfsleven, overheid en wetenschap aan betere en snellere informatieverwerking, als door de technologische ontwikkeling, waardoor ook het middelgrote en kleine bedrijf computers kunnen gaan toepassen.

Een voorbeeld hiervan vormt de in april van dit jaar door IBM geannonceerde derde computer-generatie, het IBM Systeem/360. Met dit nieuwe systeem wordt het toepassingsgebied van computers aanzienlijk verbreed en verdiept. Met dit zelfde systeem kunnen thans zowel administratieve als technische en wetenschappelijke problemen worden opgelost.

Het ingebruikstellen van een computer vraagt veel overleg en grondige studie, waarbij in de regel zowel medewerkers van de cliënt als specialisten van IBM in teamverband samenwerken. Wij kunnen specialisten op vele verschillende vakgebieden een werkring in onze commerciële staf aanbieden.

Wij starten wederom trainingsprogramma's voor

o.a. **JONGE ECONOMEN.**

Bij IBM bestaat de mogelijkheid zich een boeiende carrière op te bouwen op een vakgebied waar de ontwikkeling eigenlijk pas begonnen is.

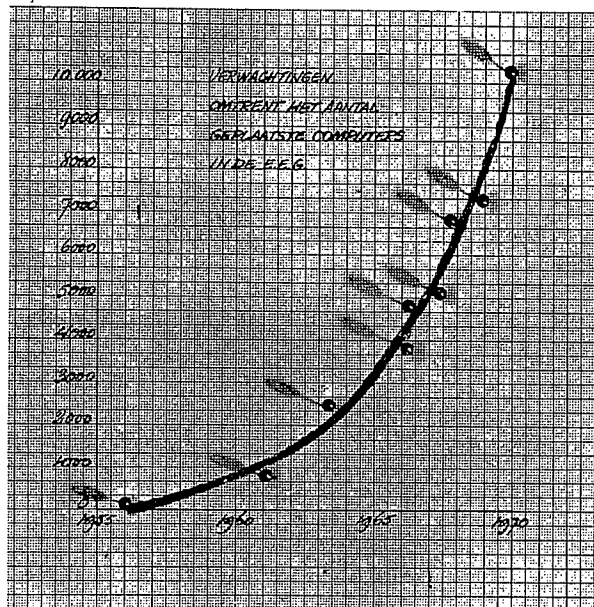
De werkzaamheden, die waar nodig in teamverband worden verricht, bestaan uit:

- het leggen van commerciële contacten om nieuwe cliënten te verwerven
- het bestuderen van administratieve, organisatorische, technische en wetenschappelijke toepassingsmogelijkheden
- het definiëren van het terrein dat voor automatisering in aanmerking kan komen
- het ontwerpen van een plan tot automatisering
- het verlenen van hulp en advies bij de uitvoering van het plan.

Om te kunnen slagen is het nodig dat u

- over de gaven beschikt uw ideeën en kennis aan anderen over te dragen
- in staat bent op elk niveau als gesprekspartner op te treden
- het vermogen hebt door analytisch denken

Uit: "Ontwikkeling Computermarkt". Rapport samengesteld door de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering in opdracht van de Commissie der EEG.

een gecompliceerd probleem te doorgronden

- bereid bent door voortdurende studie u verder te ontwikkelen
- niet ouder bent dan 33 jaar.

De nieuwe medewerkers zullen door een uitvoerige opleiding, theorie afgewisseld met praktijkperioden, op hun taak worden voorbereid: De opleidingsprogramma's beginnen resp. op 1 februari en 1 april 1965. Tijdens de opleiding wordt een volwaardig salaris genoten.

Daarna bestaat de mogelijkheid om binnen korte tijd een uitstekend inkomen te verwerven.

Sollicitaties gelieve u te richten aan IBM NEDERLAND, Postbus 9999, Amsterdam, t.a.v. Hoofd Personeelszaken. Indien u eerst een oriënterend gesprek met een van onze stafmedewerkers wilt voeren, kunt u telefonisch een afspraak maken via de heer L. E. de Roy van Zuydewijn, telefoon 020-944477, toestel 241.

IBM

NEDERLAND

RIJKSPOSTSPAARBANK

Bij de Centrale Administratie van de Rijkspostspaarbank, gevestigd te Amsterdam, bestaat gelegenheid tot plaatsing van een

bedrijfseconomisch geschoolde kracht

die na een korte inwerkperiode in staat moet zijn als staffunctionaris de Directie ter zijde te staan.

Gedacht wordt aan een ACADEMISCH GEVORMD BEDRIJFSECONOOM of een ACCOUNTANT (lid N.I.V.A.) met ervaring in de administratieve organisatie en de bedrijfsorganisatie, en een grote belangstelling voor de administratieve automatisering.

Leeftijd tot 40 jaar.

Positieregeling naar gelang van ervaring en op basis van een speciale, voor academici gunstige salarisschaal.

Geïnteresseerden worden uitgenodigd hun schriftelijke sollicitaties met vermelding van opleiding, levensloop e.d. - vergezeld van een recente pasfoto - te richten aan de directie van de Rijkspostspaarbank, Van Baerlestraat 27 te Amsterdam-Z.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 26 02 60

De directies van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. en van De Twentsche Bank N.V. brengen het volgende ter kennis.

Met ingang van 3 oktober 1964 is de naam van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. gewijzigd in Algemene Bank Nederland N.V.

Op dezelfde datum zijn de bedrijven van de beide vennootschappen samengevoegd; het verenigde bedrijf zal met ingang van 5 oktober 1964 worden gevoerd onder de naam

Algemene Bank Nederland N.V.

Ten gevolge van die samenvoeging neemt de Algemene Bank Nederland N.V. t.a.v. alle zakelijke relaties met de cliënten geheel de plaats in van De Twentsche Bank N.V., voor zover niet uitdrukkelijk uitgesloten.

De Algemene Bank Nederland N.V. houdt mede kantoor in alle kantoren van De Twentsche Bank N.V.

In gevallen, dat De Twentsche Bank N.V. als betaalkantoor was aangewezen, zal de Algemene Bank Nederland N.V. in het vervolg als betaalkantoor optreden.

De beide vennootschappen garanderen wederzijds elkanders verplichtingen.

Al hetgeen hiervoor wordt vermeld met betrekking tot De Twentsche Bank N.V., geldt evenzeer voor haar dochterondernemingen Van Mierlo en Zoon N.V., N.V. Het Onderling Crediet, R. Koole & Zoon's Bank N.V. en de Hoornsche Bank N.V.

**HOLLANDSCHE SOCIËTEIT
VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.**

A^o 1807

**....meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering**

HOOFDKANTOOR

Herengracht 475, Tel. (020) 221322, AMSTERDAM G.

HEAD OFFICE FOR CANADA

Holland Life Building

1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

Ondergetekende deelt mede, dat met ingang van **maandag 12 oktober 1964** te haren kantore te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage de verwisseling wordt opengesteld van:

bewijzen van gewoon aandeel op naam Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. voor nominaal f 250,- en f 1000,-, voorzien van dividendbewijs no. 69 e.v. en talon,

certificaten aan toonder groot nominaal f 100,- van gewone aandelen Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V., met talon, en certificaten aan toonder groot nominaal f 250,- en f 1000,- van gewone aandelen Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V., voorzien van dividendbewijs no. 93 e.v. en talon,

recepissen aan toonder groot nominaal f 100,- en f 1000,- van gewone aandelen Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.,

scrips aan toonder, vertegenwoordigende nominaal f 2,50, f 6,25 of f 25,- in het gewone aandelenkapitaal Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.,

in

bewijzen van gewoon aandeel groot nominaal f 100,- en gecombineerde bewijzen van tien gewone aandelen, elk groot nominaal f 100,-, Algemene Bank Nederland N.V. (gerechtigd tot het dividend over het boekjaar 1964).

Voor zoveel nodig zullen scrips aan toonder, elk vertegenwoordigende f 50,- in het gewone aandelenkapitaal Algemene Bank Nederland N.V., ter beschikking worden gesteld.

Voor de gewone aandelen Algemene Bank Nederland N.V. zullen naar keuze van de rechthebbenden worden uitgereikt bewijzen van gewoon aandeel aan toonder, voorzien van een dividendblad zonder dividendbewijzen (CF-stukken), dan wel bewijzen van gewoon aandeel, op naam of aan toonder, voorzien van een volledig dividendblad met dividendbewijs no. 1 e.v. en talon (K-stukken).

Bij de ingeleverde waarden dient een desbetreffend verwisselingsformulier te worden gevoegd.

Bij inlevering van gewone aandelen Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. dient te worden overgelegd een door de geregistreerde aandeelhouder ondertekend formulier (blauw), houdende verzoek tot afgifte van aandeelbewijzen en/of scrips Algemene Bank Nederland N.V.

Indien bewijzen van gewoon aandeel Algemene Bank Nederland N.V. op naam worden verlangd, dient een door de rechthebbende ingevuld en ondertekend te naamstellingsformulier (groen) te worden bijgevoegd.

Aan de leden van de bij de Nederlandse Organisatie van het Effectenbedrijf aangesloten verenigingen zal een provisie worden vergoed van:

f 0,52 per te ontvangen gecombineerd bewijs van tien gewone aandelen, elk groot nominaal f 100,-;

f 0,26 per te ontvangen bewijs van gewoon aandeel, groot nominaal f 100,-.

Exemplaren van de hierboven vermelde formulieren zijn verkrijgbaar bij hogergenoemde kantoren van ondergetekende.

ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.

Amsterdam, 5 oktober 1964.

ADVERTEER MEER

IN

E.S.-B.!

GEMEENTE ROTTERDAM

In verband met de uitbreiding van de bedrijfsactiviteiten dient aan de staf van de **Drinkwaterleiding** op korte termijn een

bedrijfseconoom

te worden toegevoegd.

Aan een academisch gevormd econoom, afgestudeerd in de bedrijfs-economische richting, die op een praktische ervaring kan bogen inzake de administratieve organisatie en de bedrijfsorganisatie van een onderneming - bij voorkeur in de industriële sektor - en bekend is met de moderne technische hulpmiddelen ten behoeve van de administratie wordt een interessante werkkring geboden.

De te benoemen functionaris, die over de eigenschappen dient te beschikken om in team-verband met de aan het bedrijf verbonden ingenieurs en chemici te kunnen samenwerken, zal rechtstreeks verantwoordelijk zijn jegens de directie.

Kandidaten dienen bereid te zijn eventueel aan een vergelijkend psychologisch onderzoek mede te werken.

Rang en salaris volgens gemeentelijke regeling.

De rechtspositie-, vakantie- en pensioenregeling zijn gunstig te noemen.

Sollicitaties met opgave van referenties, te richten aan burgemeester en wethouders van Rotterdam en te adresseren aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, Rotterdam. Inzending binnen 14 dagen onder no. 569.

Abonneert U op DE ECONOMIST.

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

RBB

Raadgevend

Bureau

Ir. B. W. Berenschot n.v.

Amsterdam - Hengelo - Tilburg - Brussel - New York

Voor de mede-leiding van een door hergroepering nieuw te formeren afdeling **Bedrijfseconomie** en **Administratieve Organisatie** wordt contact gezocht met een op dit gebied deskundige functionaris.

Aan deze in het RBB belangrijke functie van

verantwoordelijk medewerker (afdelingsleider)

worden de volgende eisen gesteld:

- een wetenschappelijke vorming (doctoraal economie, accountancy of een vergelijkbare studie)
- duidelijke belangstelling voor het advieswerk
- het vermogen om leiding te geven
- brede ervaring in industriële functie op hoog niveau
- leeftijd tussen 35 en 45 jaar.

Geïnteresseerden worden uitgenodigd hun sollicitatiebrieven (in eigen handschrift) met gegevens, voldoende voor een eerste beoordeling, of verzoeken om nadere inlichtingen, te zenden aan het Bestuur van het Raadgevend Bureau Ir. B. W. Berenschot N.V., Postbus 45, Hengelo (O).

Ter informatie

De werkzaamheden van deze afdeling zijn gedeeltelijk gericht op de ondersteuning van andere afdelingen, gedeeltelijk op het geven van integrale adviezen aan bedrijven en instellingen zoals banken, verzekeringsmaatschappijen, administratiekantoren, overheidsadministraties enz.

Deze adviezen hebben o.a. betrekking op:

- besluitvorming en informatieverstrekking (budgettering, directie-informatie, kostprijsystemen, investeringsanalyses)
- kantoororganisatie
- mechanische en elektronische informatieverwerking

en worden gegeven aan een groot aantal bedrijven en instellingen in verschillende bedrijfstakken.

Binnen het RBB is de afdelingsleiding verantwoordelijk voor de resultaten van de afdeling, de wetenschappelijke ontwikkeling op het betreffende werkterrein en de opleiding van de onder de leiding geplaatste medewerkers.